

KÖZLEMÉNYEK

VARGA E. LÁSZLÓ

MAGYAROK A LENGYEL LÉGIÓKBAN, 1914–1918

A lengyel légiókban szolgált magyarok története elfelejtett történelem. Az utóbbi fél évszázad szakmai közvéleménye nem ismerte – nem ismerhette –, és ma sem ismeri őket. Lengyelországban hasonló a helyzet, igaz egy 1991-ben megjelent munka már említett róluk.¹

Mielőtt rátérnénk a magyar légiósok történetének ismertetésére, nemcsak azt kell megmondanunk kik ők, hogyan kerültek a légiókba, hanem azt is, hogyan jöttek létre a légiók, és mit is értünk a légió elnevezés alatt.

A légiók létrejöttének előzménye – Lengyelország egyesítésének kérdése

Az 1908. évi balkáni válság után, azt követően, hogy a Monarchia annektálta Bosznia-Hercegovinát, nem lehetett kétséges, hogy a történetírás által a későbbiekben központi és antant hatalmaknak nevezett szövetségi rendszer államai között a fegyveres összeütközés előbb vagy utóbb be fog következni. Ebben a helyzetben a korábbiaknál is élesebben merült fel a nemzeti önrendelkezés kérdése. Több elképzelés alakult ki Lengyelország egyesítéséről is. A lengyel politikai erők többsége Oroszország győzelmétől várta hazája feltámadását; voltak, akik ezt a császári Németország segítségével akarták megvalósítani, csak a galíciaiak közül gondoltak némelyek valamely osztrák megoldásra. Utóbbiak közé tartozott a volt szibériai száműzött, a Lengyel Szocialista Párt tagja, a Japánt és Nyugat-Európát megjárt Józef Piłsudski² – Lengyelország későbbi államfője – is.

¹ *Czerep Stanisław: II Brygada Legionów Polskich. Warszawa, 1991. (A továbbiakban: Czerep 1991.)* 48., 49., 94. o.

² Piłsudski Józef (1867–1935): a mai Litvánia területén született lengyel politikus, katona, államfő. A cári Oroszországban lengyel nemzeti törekvéseiért 1887–1892-ben Szibériába száműzték. 1900-ban ismét letartóztatták, az illegális *Robotnik* c. lap szerkesztéséért. A varsói börtönben megjárta az őrlöt, így ideggyógyintézetbe került Pertrsburgba. Megszökött és Galíciába ment. Illegálisan visszatért Orosz-Lengyelországba, ahol a szocialista párt illegális fegyveres harci (terrorista) csoportjainak egyik irányítója lett. 1905-től állandó jelleggel Galíciában tartózkodott, de többször illegálisan visszatért. 1908-ban, Bezdanban – Wilno alatt – például részt vett egy postavonat kirablásában, amelynek során 200 000 rubelt zsákmányoltak. Galíciában paramilitáris szervezeteket alapított (Aktív Harci Szövetség, Lövész Szövetség.) A lengyel légiók megalakulása után az I. dandár parancsnoka lett, amiről 1916-ban lemondott. 1917-ben öt hónapig az Ideiglenes Államtanács katonai főosztályának vezetője Varsóban. 1917–1918-ban a magdeburgi erődben tartották fogva. 1918. november 11-én érkezett vissza Varsóba, ahol ideiglenes államfő (1918–1922), a hadsereg főparancsnoka lett. 1922–1923-ban vezérkari főnök is (katonai szakképzettség nélkül). 1920-tól Lengyelország marsallja. 1926-ban államcsínyel szerzi vissza hatalmát. Élete végéig hadügyminiszter, a hadsereg főfelügyelője, kétszer miniszterelnök. Politikai ellenfelei azzal igyekeztek nevétségessé tenni, hogy kihangsúlyozták szakképzetlenségét (mindössze egy évet járt az orvostudományi egyetemen Harkovban), hogy a k. u. k. katonai hírszerzés ügynöke volt, hogy áttért az evangélikus vallásra, e szerint kötött házasságot. Ideiglenes államfőként el nem válva feleségétől, másik nővel élt együtt, akitől gyermeke is született. Felesége halála után – visszatérve a ka-

Galícia az Osztrák–Magyar Monarchia tartományaként 1868 óta teljes belső autonómiával rendelkezett, fejlődött a nemzeti kultúra és a tudomány. Újra a lengyel lett a hivatalos nyelv, az egyetemek visszakapták autonómiájukat, megszűnt a cenzúra. A tartomány mezőgazdasági jellege ellenére lassú fejlődésnek indult az ipar. Kiépült a hadicélokot is szolgáló vasúthálózat. Ferenc József többször is a tartományba látogatott. A közvélemény tudatában a fegyveres erőknél történő szolgálat már nem tartozott a lengyel nemzeti érdekek elárulásának.³ Az orosz-lengyelországi fiatalok közül sokan illegálisan Galíciába jöttek középiskolába, egyetemre, de jöttek politikaiak is a cári titkosrendőrség, az Ochrana elől, köztük családostól olyanok, akiknek ugyan semmi közük nem volt a politikához, de nem akarták gyermeküket orosz iskolába adni, nem kívántak erőszakra sem áttérni a pravoszláv vallásra, vagy éppen makacsul ragaszkodtak lengyeliségükhöz. Az 1830. és 1863. évi sikertelen felkelés nem kevés résztvevője és katonája menekült a megtorlás elől Galíciába. A galíciai hatóságok ugyanis nem adtak vissza senkit. Az internálás után szabadon letelepedhettek. Nem független lengyel államba érkeztek, mégis úgy érezhették, hogy szülőföldjükről hazajöttek. Ilyen értelemben számukra a Monarchia Piemontnak számított.

Így jött át a nézeteiért a cári Oroszországban üldözött Piłsudski is először 1901-ben (majd véglegesen 1905-ben) Galíciába. A független Lengyelországot megteremteni akaró Piłsudskinak – aki élte a forradalmárok tipikus szegény, rosszul öltözött életét, még állandó munkahelye sem volt – a nemzetközi helyzet alakulása sietett segítségére. 1906-ban jelentkezett Przemysłben az ottani hadtestparancsnokság katonai hírszerzésénél, és felajánlotta szolgálatait. A pártja révén szerzett orosz-lengyelországi hírekért cserébe azt kérte, hogy politikai tevékenységét a hatóságok tolerálják. Mivel az annexiós válság elcsitulását követően a Monarchia katonai hírszerzése (*Evidenzbüro*) arra az elhatározásra jutott, hogy fokozza a felderítést és hírszerzést Oroszország – így Orosz-Lengyelország ellen –, illetve az elhárítást Galícia területén, elfogadták Piłsudski felajánlkozását.

1908-ban Lembergben megalakult a Lengyel Szocialista Párt titkos szervezete, a Związek Walki Czynnej (Aktív Harci Szövetség),⁴ amelynek feladata az Oroszország elleni lengyel katonai felkelés vezetőinek kiképzése lett. A szervezet a szokásosnál is konspiratívabb volt, mert úgy az orosz ügynökök, mint Galícia belbiztonsági szervei előtt rejtve kellett maradniuk. Amennyiben ugyanis Oroszország tudomására jut a szervezet léte és tevékenysége, nemzetközi konfliktust okoz a Monarchiának, hiszen orosz alattvalóként, egy más állam területén, saját államuk ellen folytattak ellenséges tevékenységet. Nagy a valószínűsége, hogy amennyiben a Monarchia nem konfrontálódik Oroszországgal a Balkánon, a szervezetet előbb vagy utóbb a hatóságok felszámolják, sőt, Piłsudski

tolikus vallásra – a hölgyet feleségül vette. 1939 előtti életrajzírói közül nem egy ezeket a tényeket jórészt elhallgatta, illetve a cenzúra nem engedélyezte a marsall tekintélyének lerombolását. Politikai ellenfeleit börtönbe és internálótáborba záratta. 1926 után a külpolitikát is döntően befolyásolta. Volt légiósa ellep-ték a hadsereget, a minisztériumokat és az államigazgatást. Kultusza a lengyel társadalomban 1990 után feléledt. *Kryśka-Karski Tadeusz – Żurkowski Stanisław: Generałowie Polski Niepodległej*. Warszawa, 1991. (A továbbiakban: *Kryśka-Karski – Żurkowski* 1991.) 19. o.

³ *Zgórnjak Marian: Polacy w armii austro-węgierskiej w czasie I wojny światowej. Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, XXX. (1988) 228. o.

⁴ Vezetői sorrendben: Józef Piłsudski, Kazimierz Sosnkowski, Marian Kukiel, 1910-től Władysław Sikorski.

felajánlkozását el sem fogadják. Ennek tudatában nagy valószínűséggel állítható, hogy Piłsudski az annexió válságának köszönhető politikai tevékenységének folytatását.

1909 februárjában az I. hadtestparancsnokság (Krakkó) hírszerző részlegének (*Haupt Kundschaft Stelle*) vezetője, Józef Rybak főhadnagy azt a feladatot kapta az Evidenzbüro hírszerző osztályának vezetőjétől, Ronge őrnagytól, hogy együttműködve a Lengyel Szocialista Párt ügynökeivel, szervezze meg a hírszerzést, háború esetén a szabotázst Orosz-Lengyelországban. Az egyik ügynök Piłsudski, a másik Walery Sławek⁵ volt. Piłsudski rövidesen elő is terjesztette Rybaknak, hogy ügynöki tevékenységéért mit kér cserébe. Mivel az osztrák törvények, amelyek Galíciára is vonatkoztak, lehetővé tették lövészegyek létrehozását, Piłsudski nyilvános lövészegyeket kívánt megalakítani, amelyek keretében a titkos szervezet tagjai legálisan kiképezhetők. Megkapta az engedélyt, a megalakult szervezetet Krakkóban „Lövész”-nek, Lembergben Lövész Szövetségnek hívták. A kiképzéshez fegyvert, lőszert, sőt, instruktorkat is a Landwehr területi parancsnoksága biztosított. Az engedélyt a Landwehrkommando (a Landwehr területileg illetékes parancsnoksága), egyetértésben a rendőrparancsnokkal, míg vidéken a járási főszolgabíró adta meg. Ilyen engedély azonban csak osztrák állampolgároknak volt adható, idegeneknek nem. A Krakkó környékén gyakorlatozó lövészeknek azonban megengedték (de csak ott), hogy soraikban Oroszországból származók is legyenek. Nekik háború esetén haza kellett utazniuk, hogy hírszerző tevékenységet folytassanak, és szabotázs cselekményeket hajtsanak végre.

Az első balkán háború kitörése (1912. október 8.) után nem sokkal Rybak⁶ – ekkor már százados – 300 kg ekrazitot, 3000 karabélyt és 20 000 koronát kapott a korábban említett Ronge őrnagy parancsára, hogy az ügynökök számára minden rendelkezésre álljon. A robbanóanyagot sikerrel át is csempészték Varsóba. Az oroszok hadba lépése után vasúti objektumokat robbantottak fel, késleltetve a mozgósítást és a csapatok szállítását. Piłsudski 1913-ban kapta meg a parancsot, hogy kezdje meg a harcra kész csapatok megalakítását. Az előzetes terv szerint a reguláris csapatokkal együtt lépik át a határt, tájékoztatják a hadsereget az ellenség mozgásáról, a helyi parasztságot pedig a hadsereg mellé „állítják”, hogy zabbal segítsék a hadsereg lovainak ellátását, a szállításban pedig a saját fogataikkal közreműködjenek.

A háború kitörése után, 1914. augusztus 6-án, párhuzamosan a 7. lovashadosztállyal, Piłsudski 144 lövészeivel át is lépte a Monarchia és Orosz-Lengyelország határát.

⁵ Sławek Walery (1879–1939): 1902-től a Lengyel Szocialista Párt tagja, a párt illegális harcra kész csoportjainak egyik vezetője, 1918 után ezredes, politikus. A Sejm (országgyűlés) tagja (1928–1939), miniszterelnök (1930–1931 és 1935-ben), a Sejm elnöke (1938–1939). Piłsudski halála után kiszorították a hatalomból, végül öngyilkos lett.

⁶ Rybak Józef (1882–1954): hivatásos katona, vezérkari tiszt. A közös hadseregben legmagasabb rendfokozata vezérkari őrnagy. Ezután a lengyel hadseregben szolgált. Bécsben a fegyvervásárlási bizottság vezetője (1918–1919), a hadügyminisztérium mozgósítási osztály vezetője (1919–1920), a szovjet–lengyel háborúban a 3. hadsereg hadművelési csoport parancsnoka, majd a 4. hadsereg vezérkari főnöke (ekkor már dandártábornok). 1921-ben a fegyverszüneti bizottság tagja Minszkben. 1921–1924-ben a szűkebb haditanács tagja és a vezérkari főnök első helyettese, 1924–1926-ban a IX. breszti katonai körzet parancsnoka, 1926–1930-ban hadsereg-felügyelő. Legmagasabb rendfokozata altábornagy. Saját kérésére nyugdíjazták. *Kryśka-Karśki – Żurakowski* 1991. 59. o. Visszaemlékezései szerint Piłsudski többekhez hasonlóan azért nem tetette el láb alól, mert hallgatott annak ügynöki múltjáról. Pamiętniki generała Rybaka. (Posł. *Jan Kancewicz*.) Warszawa, 1954. 212. o.

Ott azonban mindjárt önálló politizálásba kezdett. Röpcédulákon felhívást tett közzé a lakossághoz, közölve, hogy Varsóban titkos lengyel nemzeti kormány alakult, ő ennek aláveti magát. Rögtön hozzálátott, hogy ennek a – valójában nem létező – kormánynak kiépítse a területi szerveit, s rekvirálásokat hajtott végre. A helyi lakosság teljes közönnyel fogadta őket, senki nem csatlakozott hozzá, a rekvirálásokkal pedig ellenszenvet ébresztett saját honfitársai között. Egységével Kielce városáig jutottak el, több kisebb csetepatéban vettek részt, majd szépen visszavonultak Galíciába. Piłsudski titkos vágya, hogy a lengyel katona megjelenésére a lakosság fegyvert fog és felkel az oroszok ellen, nem valósult meg. Mivel nem azt a feladatot hajtotta végre, amivel az Armee Oberkommando megbízta, ezért lövészeit fel akarták oszlatni. Erre csak azért nem került sor, mert időközben megalakulhattak a lengyel légiók, amelybe, nem lévén más választása, lövészeivel Piłsudski is belépett.

A lengyel légiók megalakulása és tevékenysége

1914. augusztus elején Leon Biliński⁷ közös pénzügyminiszter és Michał Bobrzyński,⁸ Galícia volt helytartója, tárgyalásokat folytatott az uralkodóval és a hadsereg-főparancsnoksággal a felállítani kívánt légiókról. A Reichsratban helyet foglaló lengyel képviselők, a konzervatív arisztokrácia és neves értelmiségiek tudták és látták, hogy a Monarchia nem kerülheti meg a lengyel kérdést. Legelőször a németek szóltak a lengyelekhez.⁹ A német hadsereg-főparancsnokság kiáltványát 1914. augusztus 8-tól maga a hadsereg terjesztette röplapokon Orosz-Lengyelországban. A k. u. k. Armee Oberkommando egy nappal később adta ki kiáltványát, amelyet az összes galíciai lapok leközöltek.¹⁰ A sorban a legkésőbbi, de egyúttal a legsikeresebb az orosz cári sereg főparancsnokának, Nyikolaj nagyhercegnek 1914. augusztus 14-én kiadott kiáltványa volt.¹¹

A Bécsben, az államtanácsban helyet foglaló lengyel képviselők tárgyalásokat folytattak az osztrák hadügyminisztériummal és a hadsereg-főparancsnoksággal is, melynek eredményeképpen 1914. augusztus 16-án, Krakkóban megalakult a Nemzeti Főbizottság (Naczelný Komitet Narodowy) nevű szervezet¹² – amely tömörítette az összes galíciai pártot – és rövidesen a lengyel légiók. A Nemzeti Főbizottság a lengyel kérdésnek az ún. osztrák–lengyel megoldását szorgalmazta, ami azt jelentette volna, hogy a központi

⁷ Biliński Leon (1846–1923): jogász, közigazdász, egyetemi tanár Lembergben, politikus. Az Osztrák Államvasutak igazgatója (1912), osztrák pénzügyminiszter (1895–1897, 1909–1910), az Osztrák–Magyar Bank kormányzója (1900–1909), közös pénzügyminiszter (1912–1915), a reichsrati lengyel képviselőcsoport vezetője (1915–1917).

⁸ Bobrzyński Michał (1849–1935): történész, konzervatív galíciai politikus, a Jagello Egyetem tanára, lengyel képviselő a Reichsratban. Galícia helytartója (1909–1913), utóbb Galícia minisztere az osztrák kormányban (1916–1917).

⁹ Szövegét közli *Kumaniecki Władysław Kazimierz*: Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912 – styczeń 1924. Warszawa–Kraków, 1924. (A továbbiakban: *Kumaniecki* 1924.) 25. o.

¹⁰ Szövegét közli *Kumaniecki* 1924. 25–26. o. A Biliński és Bobrzyński által megfogalmazott kiáltványt a lengyelekhez, Ferenc József nem írta alá, mert Tisza ellenezte. Bővebben lásd: *Szokolai Katalin*: Az osztrák–magyar kormány lengyel politikája az I. világháború alatt. Budapest, 1967. 33., 35. o.

¹¹ 1914. aug. 14-én közölték a varsói lapok. Szövegét lásd: *Kumaniecki* 1924. 27. o. Lásd még az Ausztria–Magyarország Nemzeteihez intézett orosz propaganda felhívást is 1914. aug. elejéről, pontos dátum nélkül, lengyel és orosz nyelven. Magyar Országos Levéltár (A továbbiakban: MOL) K 149 BM.-1915-3-276. 68. cs. 66., 67. o.

¹² 1917 után tevékenysége fokozatosan megszűnt, noha a bizottság formailag még tovább létezett.

hatalmak győzelme esetén a felszabadított Orosz-Lengyelországot egyesítik Galíciával és a Monarchiához csatolják. A lengyel légiók elnevezés, a k. u. k. hadsereg kötelékében harcoló, önkéntes fegyveres erőt jelenti. A Bizottság bizonyos mértékig a légiók feletti politikai hatalmat gyakorolta, Bécsben érdekükben politikai vonalon bármikor szót emelhetett, felszerelésükre pénzt gyűjtött, katonai osztálya járasonként felállíthatta a toborzóirodákat, de a légiók főparancsnokságát (amely lengyel tisztből állt) nem utasíthatta. Utóbbit Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök parancsával 1914. augusztus 19-én hívták életre. Parancsnoka Rajmund Baczyński vezérőrnagy lett. Ezt követően, augusztus 27-én az Armee Oberkommando 5872. számú parancsával alakultak meg ténylegesen a légiók.

Két légió felállítását engedélyezték, a keletit Lembergben, a nyugatit Krakkóban. Elnevezésük: k. u. k. I. (II.) Polnische Legion. Csak önkéntesek léphettek be, hadkötelezettek és népfelkelők nem. Az orosz hadsereg ellen lehetett bevetni, lengyel területen. Összlétszámát 16 000 főben szabták meg. Mindegyik két ezredből állt, négy zászlóaljjal, amelyeknek a létszáma 1000-1000 fő. Légióként engedélyeztek két-három, egyenként 150 fős lovasszázadot. Zászlójuk nem volt. Az elsőt a budapesti egyetemisták adományozták nekik. Küldöttség adta át 1914. december 7-én¹³ Durski tábornoknak, a légiók parancsnokának.

Kezdetben a gyalogság csak Werndl karabélyt kapott, géppuskát és tüzérséget nem. Hordhatták a lövészegyletekben rendszeresített egyenruhát. A tisztikart lengyel nemzetiségű tartalékos tisztek és a hivatásos hadseregből átvényelt lengyel tisztek alkották. A szakasz- és a századparancsnokokat választották, a többieket a hadsereg-főparancsnok-ság nevezte ki.¹⁴ 1915-ben kapott a gyalogság 1895 M és 1905 M Mannlicher karabélyokat, míg az első géppuskákat 1914/15 fordulóján, de még 1915 júliusában is összesen csak 10-zel rendelkeztek. A tisztek és altisztek 1912 M 7,65 mm-es öntöltő Frommer-Stop magyar gyártmányú és 1912 M 9 mm-es öntöltő Steyer pisztolyt kaptak.

1914 szeptemberében módosították a szervezési tervet. Eszerint egy légió három, egyenként 4000 fős gyalogezredből állt, ami összlétszámként 12 000 főt jelentett. Ezen kívül rendelkezett egy tartalék zászlóaljjal (1500 fő) és 500 fős ulánus alegységgel. A két légió felállításának terve változatlan maradt.

A keleti légió személyi állománya mielőtt még összegyülekezett volna, a közeledő orosz hadsereg miatt – 1914. augusztus 3-án a hadsereg feladta Lemberget – Nyugat-Galícia területére menetelt. A keleti légió végül nem alakult meg, mert az oroszbarát Kelet-galíciai politikusok az esküszöveg (amit Ferenc József császár és királyra kellett letenni) ürügye alatt ezt megakadályozták. Aki mégis letette az esküt, azt a nyugati légióba vezényelték, a keletit pedig feloszlatták. A nyugati parancsnokát, a lengyel Baczynski Rajmundot¹⁵

¹³ Czerep 1991. 49. o. A zászlót az „Általános Egyetemi Segélyző Egyesület Diákotthona” adományozta. Worochtan küldöttség adta át, melynek tagjai Schág Károly, dr. Einhorn Péter és br. Syntinis Gyula. *Dąbrowski János: A lengyel légiók.* Budapest, 1915.² 46–47. o. Az átadás időpontjául Czerep 1914. december 12-ét, Dąbrowski december 7-ét ír.

¹⁴ A k. u. k. hadsereg-főparancsnokság részéről von Höfer vezérőrnagy átírta a Nemzeti Főbizottság elnökének, Julius Leónak a légiók szervezéséről, felépítéséről és felszereléséről. 1914. VIII. 27. Dokumenty Naczelnego Komitetu Narodowego 1914–1917. Kraków, 1917. 8. sz. 12–14. o.

¹⁵ Baczyński Rajmund (1857–1929); k. u. k. hivatásos tiszt, vezérőrnagy, 1913-tól nyugállományban. A háború kitörésekor mozgósították. A nyugati légió kijelölt parancsnoka, majd a légiók parancsnoka (1914. VIII. 20–1914. X. 1.) Ezt követően a krakkói erőd parancsnoka. 1916-tól újra nyugállományban.

a katonák – mondván nem is lengyel, hanem ukrán – egy hónap alatt elüldözték. Utóda Karol Trzaska-Durski tábornok lett.¹⁶ Noha a légió elnevezést viselték, legnagyobb szervezési egysége a dandár volt. Kezdetben nem vetették be őket együtt, egy fronton, ami a hadsereg-parancsnokság (alaptalan) félelméről árulkodhat.

A II. dandár¹⁷ 1914. szeptember 30-án alakult meg Krakkóban. Az eskü letétele után a hadra foghatókat bevagonírozták, és azonnal Kárpátaljára irányították az uzsoki orosz betörés elhárítására. Munkácson rakodtak ki másnap, és rögtön bevetették őket. Állományába tartozott a 2. és a 3. gyalogezred, két lovaszásad, egy szervezés alatt lévő tüzérsztály, összesen 9000 fő. 1915 áprilisáig ott harcoltak, majd a besszarábiai frontra vezényelték őket. Az I. dandár¹⁸ – amely az 1. és a 3. gyalogezredből állt – parancsnoka Piłsudski lett, s mindig lengyel területen harcolt. 1915-ben a 4. és a 6. gyalogezredből alakult meg a III. dandár.¹⁹

A lovaság a lengyelek kedves és kedvenc fegyverneme volt, már csak a történelmi hagyományok miatt is. A légiók életre hívásakor még előirányozottként sem tervezték, szimbolikusan voltak jelen a gyalogság mellett. Az idő múlásával azonban nem gördítettek akadályt az elé, hogy ez a fegyvernem is nagyobb létszámmal képviseltesse magát a légiókban. 1914. augusztus végén, szeptember közepén láttak hozzá a szervezéshez. Ekkor 3 századot sikerült létrehozni, októberben már megalakult az 1. lovasosztály. 1916 januárjában felfejlesztve, belőle alakult meg az 1. ulánuszred. Alapalegysége a járőr volt (10–12 fő), 3 járőr alkotott 1 szakaszt, 4 szakasz egy századot, két század egy lovasosztályt. 1915 júniusában a 2. és a 3. ulánuszszázadból megalakították a 2. lovasosztályt. 1916-ban a 2. és a 3. lovasosztályból jött létre a 2. ulánuszred, ami 4 ulánuszszázadból, egy nehézgéppuskás századból és egy hírközlő szakaszból tevődött össze. Ide tartozott a tisztiskola törzse is és egy hadtápegység. Felszerelésük 95 M 8 mm-es szurony nélküli Mannlicher lovas karabélyból (80 lőszerrel) és kardból állt.

A légiók másik jól működő fegyvernemévé a tüzérség vált. (Mint említettük, eredetileg ennek a felállítását sem tervezték.) 1914. október elején már két üteggel rendelkeztek, szervezését ekkor Kárpátalján, Királyházán fejezték be. 1916-ban már 3 tüzérsztályuk volt, amelyeket egy tüzérezreddé vontak össze. Fegyverzete nem a legkorszerűbb 1875 M 7 cm-es táborigyű, amelyet, miután elfogyott a lőszerkészlete, kivonták a harctérről. Jobb minőségű volt a 75/96 M 6000 méter lőtávolságú, öntött bronzcsövű, 9 cm-es táborigyű.

¹⁶ Durski-Trzaska Karol (1849–1935): k. u. k. altábornagy. 1914-ben már nyugállományban, reaktíválva, a légiók főparancsnoka 1914 szeptemberétől 1915. decemberig. Utóda Puchalski Stanisław (1867–1931) k. u. k. vezérőrnagy, 1917 áprilisáig töltötte be a főparancsnoki tiszteket.

¹⁷ Ferdinand Küttner k. u. k. hivatásos tiszt 1916 júniusáig volt az I. dandár parancsnoka. Utóda Haller József (1873–1960) k. u. k. tüzértiszt, 1918. február 15/16-án egysége egy részével sikeresen átment az orosz oldalra az ukránokkal kötött béke elleni tiltakozás jeleként, mert az etnikai Chełm vidéket gábonáért cserébe az ukránok kapták meg.

¹⁸ Piłsudski lemondását az Armeem Oberkommando 1916. X. 1-jén elfogadta, utóda Żegota-Januszajtisz Marian ezredes (1889–1973). 1914 előtt mezőgazdasági mérnök, az első világháború alatt a légiókban harcolt, 1918 után hivatásos tiszt a lengyel hadseregben.

¹⁹ Parancsnokai sorrendben: Szeptycki Stanisław (1867–1950) ezredes, k. u. k. hivatásos tüzér tiszt, Grzesicki Wiktor nyugállományból visszahívott ezredes. (1865–1917) előtte k. u. k. hivatásos tiszt, Zieliński Zygmunt (1858–1925), 1914-ben k. u. k. ny. ezredes, Roja Bolesław (1876–1940) ezredes, a háború kitörése előtt nyugállományba helyezett gyalogos hadnagy.

ágyú, míg az 1915 M 37 mm-es, 2400 m lőtávolságú háromágú lövegtalppal rendelkező Skoda gyalogsági ágyút rövidesen a gyalogsághoz irányították át, kis űrmérete és lőtávolsága miatt. A légiók a kárpáti harcokban alkalmazták. Az idő haladtával és a haditermelés felfutásával minden légiós tüteg kapott 1908 M 8 cm-es tábori ágyút, ami megnövelte a tüzéregységek hatékonyságát.

A légiók fenntartási költségeiről nem áll rendelkezésünkre összesített adat, az azonban tény, hogy a kezdeti időben, amikor a lovasság még csak alakult, tüzéségük is alig volt, a Monarchia hetente 100 000 koronát költött egy légiós ezredre. 1917 októberében a légiókra fordított havi összeg elérte az 5 566 308 koronát. 1914-ben a galíciai lengyel társadalom is összegyűjtött felszerelésükre és ellátásukra majd 3 millió koronát.²⁰

A központi hatalmak hadseregei a gorlicei áttörésnek köszönhetően, 1915. augusztus 5-én bevonultak Varsóba. Csak egy év múlva, 1916. november 5-én adták ki az ún. két császár manifesztumát, amely a Lengyel Királyság megalakítását ígerte meg. 1916. szeptember 20-án megváltozott a légiók elnevezése és felépítése. Lengyel Segédhadtest (Polnische Hilfskorpe) lett a nevük, és 2 gyaloghadosztályból kívánták összeállítani. Történelmi lengyel zászlókat is kaptak.²¹ 1917 áprilisától a németek megkezdték a parancsnokságuk alatti Lengyel Fegyveres Erők (Polnische Wehrmacht) létrehozását, ki- és átképzését. Ebbe jelentkezettek a volt Orosz-lengyelországi polgárok, illetve az eddigi légiókból azok, akik orosz alattvalóként azokban harcoltak. Ezt zavarta meg az ún. esküváltás 1917 júliusában. Az 1. és a 2. dandár katonáinak és tisztjeinek nagy része – főként az 1. dandárban – megtagadta az eskü letételét, amiben II. Vilmos német császárnak és Károly osztrák–magyar császár és királynak kellett volna hűséget esküdni. Ez csak ürügy volt, mert Piłsudski, aki 1916 októberében elbocsájtatta magát a légiókból, mert úgy látta, hogy a központi hatalmak valójában nem kívánják a független lengyel állam visszaállítását, csak további lengyel katonára tartanak igényt, mindent megtett annak érdekében, hogy ez ne történjen meg. Ezt szolgálta az általa kirobbantott esküváltás. Az esküt megtagadókat a németek internálták. A 2. dandár galíciai illetőségű katonái, mintegy 8000 fő, letették az esküt, belőlük lett a Lengyel Segédhadtest, amely továbbra is k. u. k. kötelékben maradt. A Polnische Wehrmachtba 3000 fő lépett be, létszámuk 1918-ban sem haladta meg az 5000-et. Az előbbieket nagy része 1918. február 14/15. éjjelén átment az orosz oldalra, ezzel a külön formációba szervezett lengyel légiók története véget ért.²²

²⁰ *Dąbrowski János*: A lengyel légiók. Budapest, 1915.¹ 8. o.

²¹ K. u. k. Armee Oberkommando 1916. szept. 20-i 19201. sz. parancsa a lengyel légiók ügyében. Dokumenty i. m. 183. sz.

²² Akiknek nem sikerült átmenni a frontvonalon – az osztrák–magyar egységek észrevették az éj leple alatt vonulókat –, azokat elfogták és Kárpátalján Dúlfalván, Huszton, Bustyaházán, Táborfalván, Tarcaközön, Szeklencén, Száldoboson, Nagyszöllősön internálták. Máramarosszigetre 116 katona, altiszt és tiszt került börtönbe. Őket lázadás megszervezésével vádolták. 1918. október 25-én császári leirattal megszűnt ellenük a hadbírószági eljárás, mindannyian szabaddá kerültek.

Magyarok a lengyel légiókban

Hogyan kerültek magyarok a lengyel légiókba? Történetükben nem a politikusoké a fő és a kezdeményező szerep, a végső döntést sem ők, hanem a hadsereg-főparancsnokság hozta.

Az érdem Tadeusz Stamirowskié,²³ a lengbergi Lengyel–Magyar Klub elnökéé és báró Nyáry Alberté,²⁴ a Magyar–Lengyel Társaság elnökéé. Előbbinél, mindjárt a háború kitörése után budapesti fiatalok levelekben arról érdeklődtek, hogy mi módon jöhetnének és léphetnének be Lembergben a paramilitáris alakulatokba, hogy harcoljanak Lengyelország függetlenségéért. A válaszra nem sok idő maradt, mert az oroszok közeledtek a városhoz, a lakosság és a hatóságok menekültek. A tehetősebbek Magyarországra és Bécsbe. Stamirowski az utolsó vonattal érkezett a magyar fővárosba.

Nyáry már 1914. augusztus 26-án pátossal teli felhívásban fordult a lengyelekhez a háború kitörésének okán, és biztosította őket a magyar társadalom rokonszenvéről.²⁵ Tájékoztatta Stamirowskit, hogy egy magyar légió megszervezésén fáradozik. Ezután együtt dolgoztak a fenti célért. 1914. augusztus 6-a előtt levéllel fordul Sándor János²⁶ belügyminiszterhez. A válasz elutasító volt, mely szerint a hadsereg-főparancsnokság ellenez minden ilyen és hasonló kezdeményezést.²⁷ Az ügyben együtt keresték fel Tisza István²⁸ miniszterelnököt, voltak Andrásy Gyulánál,²⁹ Zichy Jánosnál,³⁰ több parlamenti képviselőnél, akiket tájékoztattak a tervezett légióról, és támogatást kértek.³¹ A magyar önkéntesek a tervek szerint szürke honvéd egyenruhát kaptak volna, lengyel–magyar nemzeti színű szalaggal. A szűkös magyar források nem említik Tisza választát, aki Stamirowski szerint jóindulatú támogatást ígért. Egyik leveléből arra következtethetünk, mintha Tisza még azt is mondta volna, hogy a lengyelektől egy olyan nyilatkozatot kellene kapni, mely

²³ Stamirowski Tadeusz (? – 1933): a Nemzeti Főbizottság képviselője Budapesten, később a Régentanácsot képviseli ugyanitt, a független Lengyelország első hivatalos budapesti képviselője 1919-ben (de nem követ), azután konzul Miskolcon.

²⁴ Br. Nyáry Albert (1871–1933): jogász, régész, író, költő, festőművész. A magyar–lengyel kapcsolatok vezető személyisége 1905-től haláláig, 1933-ig. A Polonia Restituta érdemrend középkeresztjének tulajdonosa.

²⁵ Szövegét közli *Divéky Adrian*: Sprawa legionu węgierskiego dla Polski. Warszawa, 1939. (A továbbiakban: *Divéky* 1939.) 10. o.

²⁶ Sándor János (1860–1922): belügyminiszter 1913. VI. 10.–1917. VI. 15-ig. A levél szövegét közli *Divéky*: i. m. 17. o.

²⁷ Perényi Zsigmond belügyi államtitkár válasza Nyárynak, 1914. aug. 6. *Divéky* 1939. 1. sz., 17. o.

²⁸ Gr. Tisza István (1861–1918): jogász, politikus, Tisza Kálmán fia. Miniszterelnök és belügyminiszter (1903–1905), a király személye körüli miniszter (1903–1904 és 1915), képviselőházi elnök (1912–1913), miniszterelnök (1913–1917). Katonaruhás egyének 1918. okt. 31-én a lakásán agyonlőtték.

²⁹ Ifj. gr. Andrásy Gyula (1860–1929): politikus. Az Alkotmánypárt (1905–1910), az Országos Alkotmánypárt (1913-tól), a 48-as Alkotmánypárt vezetője (1918-ban). Belügyi államtitkár (1893–1894), a király személye körüli miniszter (1894–1895), belügyminiszter (1906–1910), közös külügyminiszter (1918. X. 24–1918. XI. 2).

³⁰ Gr. Zichy János (1868–1944): vallás és közoktatási miniszter (1910–1913 és 1918. május–október). A Néppárt (1903), a Keresztény Gazdasági Párt (1923), a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt és az Egyesült Kereszténypárt elnöke haláláig. 1917-ben a Lengyelország Barátainak Szövetsége elnevezésű szervezet elnöke.

³¹ Meglepő, hogy egy báró, aki ismerős volt politikai berkekben, nem engedélyt kért először, hanem mindjárt a legmesszebb menő támogatást. Stamirowski levele Bandurski lengbergi püspöknek Budapestről, 1914. aug. 15. *Divéky* 1939. 2. sz., 17–19. o.

szerint ők szükségét látnák egy ilyen magyar légióknak, s azt rokonszenvvel fogadnák. Stamirowski arra kérte Bandurski³² lembergi püspököt, hogy segítsen egy ilyen nyilatkozat megszerzésében, valamint eszközöljön ki számára egy felhatalmazást Budapestre, hogy itt tevékenykedhessen.³³ Tisztában volt a sajtó közvélemény formáló erejével, a propaganda fontosságával, ezért nem habozott a *Külügy-Hadügy* című periodikában felhívással fordulni a magyar közvéleményhez.³⁴ Minderről tájékoztatta Julius Leót,³⁵ Krakkó város főpolgármesterét, a Nemzeti Főbizottság elnökét és a légiók főparancsnokságát, arra kérve őket, hogy a nyilatkozatot a magyar kormánynak címezve, kezeihez küldjék.³⁶ Amíg ezt várta, a Budapesten élő lengyel munkások és értelmiségiek csoportja is megalakított egy bizottságot, hogy önkénteseket toborozzanak a légiókba, sőt egy kiáltványt is közzétettek. Utcai felvonulásokat rendeztek – főleg kávéházak előtt –, magyarokat is regisztráltak, és azt híresztelték, hogy bírják a felsőbb körök bizalmát, ami nem volt igaz.³⁷

A Nemzeti Főbizottság 1914. augusztus 27-én foglalkozott a magyar önkéntesek ügyével, és egy csak magyarokból álló zászlóalj felállítását javasolta. Elképzelésük szerint a budapesti lengyeleket a magyarok mellé tolmácsnak osztják be, nagyszámú jelentkező esetén a lengyel légióba nyerne beosztást. Mindenesetre Nowy Targot jelölték ki számukra gyülekező pontként.³⁸ 1914. szeptember 1-jén megköszönték Nyárynak, hogy ilyen fontos ügyben Lengyelországiért fáradozik, és javasolták neki, hogy amennyiben 3–4 ezer fő jelentkezne, egy önálló magyar ezredet alakítsanak, amelyet a légiókhoz csatolnak.³⁹

A Nemzeti Főbizottság Nyáry kérésére elkészítette a felállítani kívánt magyar légió szervezési, felépítési tervét. A tervzetben példának adták meg, hogy minden egyes lengyel légió tulajdonképpen gyaloghadosztályként lesz megszervezve,⁴⁰ amely áll 3–4 ezredből (egy ezred 4 zászlóalj), mindegyik rendelkezik 1000 karabéllyal, 1 lovasezred-

³² Bandurski Władysław (1865–1932): pap, filozófiai és teológiai doktor. 1887-ben Lembergben szentelték pappá. Rómában a Gergely egyetemen tanult tovább. 1906-tól segédpüspök Lembergben. Kiváló szónok, a háború előtt részt vett a függetlenségi mozgalomban. Az orosz invázió miatt elhagyta Lemberget. A légiók I. dandárának tiszteletbeli káplánja. Bécsbe internálták (1916–1917). A klérus és a közte keletkezett politikai ellentétek miatt segédpüspöki címéről lemondott. A cári hadsereg lengyel hadifoglyait látogatta és gondozta Magyarországon. PSB T. I. 1935. 263–264. o. 1918 után tábóri püspök a lengyel hadseregben, altábornagyi rendfokozatban. *Kryśka-Karski – Żurkowski* 1991. 31. o.

³³ Stamirowski levele Julius Leónak, Krakkó főpolgármesterének, 1914. aug. 15. *Divéky* 1939. 3. sz., 19–20. o.; Stamirowski beszámolója magyarországi tevékenységéről, 1916. V. 18. *Archiwum Państwowe, miasta Krakowa i Województwa Krakowskiego* (a továbbiakban: APMWK) Kraków, *Archiwum Naczelny Komitet Narodowy* (a továbbiakban: NKN) 62.

³⁴ *Külügy-Hadügy*, 1914. aug. 16., Magyarok és lengyelek címmel.

³⁵ Julius Leó (1861–1918): pénzügyi jogász, a Jagello Egyetem professzora, Krakkó főpolgármestere három cikluson keresztül 1918-ig. 1912-től a lengyel képviselőcsoport vezetője az osztrák parlamentben. A Nemzeti Főbizottság első vezetője.

³⁶ Stamirowski a légiók főparancsnokságához, Budapest, 1914. aug. 16. *Divéky* 1939. 4. sz., 20–22. o.

³⁷ Stamirowski levele Julius Leónak, Budapest, 1914. aug. 21. *Divéky* 1939. 8. sz., 24–26. o.

³⁸ A Nemzeti Főbizottság levéltervezete Stamirowskinak, Krakkó, 1914. dátum nélkül. *Divéky* 1939. 9. sz., 26–27. o.

³⁹ Władysław Leó Jaworski levele Nyárynak, Krakkó, 1914. szept. 1. *Divéky* 1939. 11. sz., 28–29. o. A 27–28. oldalon a levél francia nyelvű változata.

⁴⁰ De nem lett az sosem, mert sem az Armeé Oberkommando, sem a politikai vezetés sosem akart lengyel hadsereget felállítani, de ha mégis, Tisza minden bizonnyal ellenezte és sikerrel torpedózta volna meg. A lengyelek közül a velük kapcsolatos katonai tervekről egyedül Biliński közös pénzügyminiszternek lehetett valamennyire tudomása, de minden ügyet neki sem hoztak tudomására.

del, egy tábori tüzérosztállyal és egy árkász-századdal. A magyar egység megtartaná nemzeti egyenruháját, magyar parancsnok és vezényleti nyelv alatt. A magyarok a légiók speciális alakulata lenne ezredként vagy lövészszázláljként. Egyelőre a gyors szervezés érdekében, csak ez utóbbit javasolták megszervezni, egy tartalékszázaddal kiegészítve, egyúttal ajánlották saját géppuskás alegységgel, motorkerékpáros szakasszal, esetleg járőrrel is ellátni.

A tervezetben alapvető feltételként jelölték meg a magyar kormány támogatásának megszerzését (amit a magyar társadalom gyors áldozatkészsége nagyban megkönnyítene), továbbá, hogy a legénység sorozás alá még nem eső toborzott fiatalokból, magyar állampolgárokból és a népfelkelők második vonalából álljon, akiket 90 vagy 95 M karabéllyal, szuronnal, 180 darab lőszerrel vagy karabéllyal és karddal kell ellátni.

Az elképzelt készítői szerint a kiképzésnek Magyarországon kellene megtörténnie, ami után a magyar légionistáknak Krakkóba kell érkezniük. A többi velük kapcsolatos feladatot egy magyarországi bizottság intézné, Lengyelországban pedig a Nemzeti Főbizottság.

A magyar lövészszázlálj felállításának költsége attól függne, hogy a magyar kormány milyen részt vállalna belőle, mennyi lenne a nyilvános társadalmi gyűjtés összege. A költségeket félmillió koronára becsülték. Ha ez nem lenne lehetséges, a Főbizottság biztosítja a pénzt.

A zászlóalj felépítése a m. kir. honvéd zászlóalj felépítését venné alapul. Szükséges lenne, hogy az egyenruhának terepszíne legyen, azaz szürke-kék.

Figyelembe véve az önkéntesek jelentkezésének ütemét, a kiképzést azonnal meg kell kezdeni. A légiókban ez 1-2-hét, ami mindjárt fegyverrel a kézben kiképzést jelent, a hangsúly a lövészetben, a harci fegyvelmen, a tábori szolgálaton áll. Azokat, akik a megfelelő kiképzettséggel már rendelkeznek, az általános kiképzésen túl mindjárt tisztékké kell kiképezni.⁴¹

A tervezet szerzője nem ismert, lehetett akár Władysław Sikorski,⁴² a Nemzeti Főbizottság katonai főosztályának vezetője – aki 1918 után két alkalommal is volt hadügyminiszter és kétszer Lengyelország miniszterelnöke –, eladdig mérnök, k. u. k. tartalékos százados. Akárki is volt, nem ismerte egy magyarországi légió felállításának politikai feltételeit. Persze nem tudjuk, hogy Nyáry mikor és mit ígért a lengyeleknek, és esetleg ő maga mennyire nem a valóságból, hanem saját lelkesedéséből indult ki. Mindenesetre a

⁴¹ A Nemzeti Főbizottság tervezete a magyar légió megszervezéséhez, dátum nélkül. *Divéky* 1939. 14. sz., 32–24. o.

⁴² Sikorski Władysław (1881–1943): az Aktív Harci Szövetség és a Lövészszövetség egyik megszervezője 1914 előtt. Műszaki egyetemet végzett Lembergben. K. u. K. tartalékos gyalogsági tiszt. A Nemzeti Főbizottság katonai főosztályának vezetője (1914–1916), a 3. gyalogezred parancsnoka (1916. IX–XI.), toborzási felügyelő, kiképzőtábor-parancsnok, kiegészítési parancsnok (1916–1918. febr.). 1918-tól a lengyel hadseregben különböző parancsnoki tisztségekben részt vett a szovjet–lengyel háborúban (1919–1920), vezérkari főnök (1920–1921), miniszterelnök (1921–1922, szolgálaton kívüli viszonyban), hadügyminiszter (1924–1925), a lengbergi katonai körzet parancsnoka, majd – mivel szemben állt Piłsudskival – a második világháború kitöréséig rendelkezési állományban. Beosztást ekkor sem kap. Franciaországban alakított kormányt (1939. szept. 30). Miniszterelnök és a hadsereg főparancsnoka (1939–1943). Repülőgépe Gibraltárnál lezuhant. Hamvait 1990 után hazavitték, Krakkóban a Wawelben nyugszik. *Kryśka-Karski – Żurkowski* 1991. 26. o.

magyar kormány sem nyilvános gyűjtést, sem toborzást nem engedélyezett, anyagiakkal sem járult hozzá. Önálló cselekvési lehetősége ebben nem is volt, mert hiszen mint fentebb láttuk, Perényi⁴³ belügyi államtitkár már 1914. szeptember 6-án közölte Nyáryval, hogy a hadsereg-főparancsnokság nemet mondott.

A döntés hátterében az osztrák–magyar politikai vezetőknek az a félelme állt, hogy az ún. osztrák–lengyel megoldás esetén a létrehozandó Lengyel Királyság felállításával egy 20 milliós lengyel–ukrán blokk lenne a Monarchia harmadik egyenjogú eleme, ami veszélyeztetné annak nagyhatalmi állását. „Azon kívül Ausztria szembetalálná magát a csehek és a délszlávok támadásával, és kellő vezetés hiányában delectu nélkül rángatná ide-oda a különböző extrém irányzatok – írta Tisza István –, amelyek között nincs más összekötő kapocs, mint az extrém magyargyűlölet.”⁴⁴ Ezért Tisza egész miniszterelnöksége idején a háború alatt ellenezte a lengyel kérdés exponálását.

Ennek ellenére a toborzás megindult. A toborzó iroda 1915-ben (lehet már korábban is) az Erzsébet körút 14-ben volt.⁴⁵ Tagjai Władysław Stadnicki, Nyáry Albert, a Lengyel–Magyar Egyesület elnöke, Miklósi Leó az egyesület titkára, Bartel János munkás, a budapesti lengyelek képviselője, Syntinis Gyula nagybányai földbirtokos fia. A sorozóelnök Julius Gottmann százados volt.⁴⁶ 1915 februárjában nyitották meg a légiók térparancsnokságát Budapesten (Molnár u. 47.).⁴⁷ Vezetője Wais százados lett a II. dandár 3. gyalogezredéből.

A történelmi Magyarország területéről 600 lengyelt és 400 magyart toboroztak.⁴⁸ 1914 őszén 300 önkéntes magyar fiatal érkezett Budapestről vonattal Suchába (Nyugat-Galícia déli részén), akik kb. 5 hetes kiképzés után kerültek a frontra a légiókba.⁴⁹ Ebből a létszámból 3 századot lehetett felállítani, ami minden bizonnyal meg is történt. A legelső magyar önkéntesek 1914 szeptemberében érkeztek Krakkóba, a 2. légiós gyalogezredhez. Létszámuk egy szakaszt tett ki.⁵⁰ A rendelkezésre álló iratok szerint 1914 novemberében egy magyar századot irányítottak a II. dandárba, Rafajłowába, de nem önálló századként kaptak beosztást, mert rövidesen szétosztották őket a 2. és a 3. gyalogezred

⁴³ Br. Perényi Zsigmond (1870–1946): vármegyei tisztviselő, főispán, 1921-től az Országos Köz-művelődési Tanács elnöke. Belügyi államtitkár (1913–1917), belügyminiszter (1919. aug.), koronaőr (1933–1946), kormányzói biztos Kárpátalján (1939–1940), a Felsőház elnöke (1943–1944. XI. 2.), amely tiszteletéről a nyilas hatalomátvétel elleni tiltakozásul lemondott.

⁴⁴ Tisza levele Burián Istvánnak, Ófelsége személye körüli miniszternek, 1914. aug. 11. In: Tisza István Összes Munkái. I–VI. k. Budapest, 1924–1937. II. k. Levelek, táviratok, távbeszélőn küldött üzenetek, egyes elő-terjesztések 1914. júniustól december végéig. Budapest, 1924. 61–64. o.

⁴⁵ *Tadeusz Stamirowski*: Ungarisch-Polnische Legion. *Neues Budapester Abendblatt*, 1915. I. 18. 1. o.

⁴⁶ *Borsody-Bevilaqua Béla*: Magyarok a lengyel légiókban. *Magyar Front*, 1934. (A továbbiakban: *Borsody-Bevilaqua* 1934.) III. 1.

⁴⁷ A térparancsnokságot néhány hónap múlva gyűjtőállomássá minősítették át. Első parancsnoka Łuczyński Jan százados, 1915 októberétől Paławski Stefan a 3. gyalogezredből. Először a Veres Pálné utcában, majd a Múzeum körút 11. sz. házban működött, amit a fővárosi önkormányzat biztosított nekik.

⁴⁸ *Pesti Napló*, 1934. X. 21. 18. o.; *Néplap*, 1936. V. 20. 2. o.; *Dr. Karol Polakiewicz*: Przegląd polsko-węgierski. *Organ Towarzystwa Stefana Batorego*, IV. 1. sz. 1939. március 3. o.

⁴⁹ Galica Andrzej dandártábornok visszaemlékezése 1933-ból a légiókban harcolt magyarokra. Centralne Archiwum Wojskowe (a továbbiakban: CAW) Warszawa, W. B. H. t. 400/1872. (41 relacji dotyczących udziału Węgrów w walce o niepodległość Polski w latach 1914–1917.) 4. o.

⁵⁰ Zabdry ezredes visszaemlékezése a légiós magyarokra. CAW Warszawa, W. B. H. t. 400/1872.

különböző alegységeibe.⁵¹ 1914 novemberében Zielona nevű faluba érkezett meg egy másik csoport.⁵² A mołotkowi csata (1914. X. 29. Galíciában Nadwórnától észak nyugatra) után a 2. gyalogezred 5. századát velük töltötték fel. A feltöltés után a század létszáma 96 fő volt. Név és foglalkozás szerint ismerjük őket. Ez volt a 2. gyalogezred 2. zászlóalj 5. százada.⁵³ Csak a századparancsnoknak – Antoni Roztocki őrmesternek és helyettesének Władysław Tytro szakaszvezetőnek – van lengyel hangzású neve. Az önkéntesek egy része a kezdet kezdetén elillant,⁵⁴ míg a II. dandár 4. gyalogezredében szolgálók 1915-ben hazamentek.⁵⁵ Feltevésünk szerint ők tartoztak a legfiatalabb korosztályokba. 1915 elején a frontra ki nem jutottak – mert nem volt felszerelés – otthonukban, sokan vidéken várokoztak.⁵⁶ A vidéki önkéntesek budapesti tartózkodási költségeit Bárczy főpolgármester a főváros költségére biztosította.⁵⁷

A légiókba került magyarok a 2. gyalogezredben két századot⁵⁸ alkottak. A forrásokból csak az egyik harci tevékenységét ismerjük: 1914 őszétől 1915 márciusáig a Keleti-Kárpátokban harcoltak, Máramaroszigeten, a Visóvölgyben, Nagybocksón, Királymezőn, Taracközön, Munkácson, Kőrösmezőn (az oroszok többször betörték, többször kellett őket kiszorítani). Kárpátalján összetűzések történetek a helyi román és ruszin lakossággal,⁵⁹ amelynek kezdeményezői az egyik Bécsben toborzott század és a magyar önkéntesek százada volt. 1915-ben Raranczánál, Bielgównál (nov. 7.), Wołoczeckinél (a mai Fehéroroszország területén), Gruzijatyinnál (Hruzjatiny – ma Ukrajana) harcoltak, és részt vettek 1916-ban a Bruszilov-offenzívát elhárító harcokban.⁶⁰

A 96 főt számláló, fentebb említett magyar században – az említett két lengyelen kívül – több szláv (Polakovics, Polacsek, Klemenszics) és sváb hangzású nevet találunk, de nem szabad szem elől téveszteni azt a tényt, hogy a kiegyezés utáni, fejlődő Magyarország vonzotta a Monarchiából a vállalkozókat, elsősorban a jól képzett munkaerőt, a szakembereket, mestereket, akiknek Budapesten vagy más magyar városban született gyermekei, nevük hangzása ellenére már magyarnak vallották és érezték magukat. A másik magyar századról nem maradtak fenn iratok.

Foglalkozásuk szerint volt közöttük 11 tanuló (11,7%), 9 értelmiségi 9,6% (1 tanár, 1 állomásfőnök, 1 postás, 2 távírdász, 3 hivatalnok, 1 könyvtáros), 3 fő mezőgazdasággal foglalkozó 3,2% (1 földműves, 2 mesterséges megtermékenyítő, akiket az értelmiségiekhez is besorolhattunk volna) és 71 különféle szakmájú munkás (75,5%).

⁵¹ Hofbauer őrnagy visszaemlékezése. CAW Warszawa, W. B. H. t. 400/1872. 14. o.

⁵² Malinowski Tadeusz dandártábornok visszaemlékezése. Uo. 23–24. o. (Lásd tanulmányunk Függelékében!) Zielona a Pantrf szoros utáni első galíciái falutól, Rafajłowától észak-nyugatra, a Bysztrzyca folyó mentén fekszik.

⁵³ Uo. Csatolva a nevek és foglalkozások listája. (Lásd a Függelékben!)

⁵⁴ Lásd a 45. sz. jegyzetet!

⁵⁵ Klein őrnagy visszaemlékezése. CAW Warszawa, W. B. H. t. 400/1872. 16. o. A hazautazók létszámát nem közli.

⁵⁶ *Neues Budapest Abendblatt*, 1915. I. 18. 1. o.

⁵⁷ Dąbrowski jelentése 1914. XII. 11–13. közötti budapesti megbeszéléseiről. APMWK Kraków, NKN 62. 3. o.

⁵⁸ *Szabadság*, 1936. 18. sz. V. 3. 2. o.

⁵⁹ Idézi *Czerep* 1991. 49. o.

⁶⁰ Malinowski Tadeusz dandártábornok visszaemlékezése. CAW Warszawa, W. B. H. t. 400/1872. 25. o.

A viszonylag sok tanuló jelenléte meglepetés, de ahogy a névsor mutatja, különleges esetről lehet szó. A valósághoz hozzátartozik, hogy nyílt toborzást a magyar hatóságok nem engedélyeztek, de 18 év feletti, a rendes sor alá nem esők jelentkezhettek önkéntesnek. Az életkort minden esetben igazolni kellett. A kiskorúk egyszerűen elszöktek otthonról, szülői beleegyező nyilatkozatot „szerezve”.⁶¹ Ennek valódiságát valószínűleg nem vizsgálták. Csak így lehettek 15 éves korukban katonák: Poputh Árpád, Szádeczky Vidor, Pozsvay Géza, Kálmán Béla, Kölcsey Kende Ferenc, Vargha József, Fodor György, Vargha Gyula, Kismóky Károly (egyes iratokban Kismóki és Kismók).⁶² 16 évesek voltak: Laurics Lajos (Körmend), Weis Jenő (Budapest), Olsak János (Budapest), Polakovics Gyula (Budapest), Szombath Lajos (Budapest), Szűcs Károly (Jászkuun-Szolnok megyei születésű).⁶³ A tanulók természetesen nem bírták a rendkívül zord 1914/15-ös kárpáti telet, megbetegedtek és kórházba vagy haza távoztak. A légiók főparancsnoksága Kaplicki Mieczysław orvost küldte 1915-ben Budapestre, hogy ne engedje meg a gyerekek besorozását, így akadályozandó meg a „gyermek vérontást”.⁶⁴ Jan Dąbrowski,⁶⁵ a Nemzeti Főbizottság katonai osztályának magyar sajtóreferense, aki gyakran járt Magyarországon, 1915. február 15-én azt jelentette feletteseinek, hogy Nyáry véleménye szerint, a több mint 200 frontra küldöttből kevés maradt ott.⁶⁶ Ekkor még 800 főt regisztráltak, és kétszer ennyien voltak azok, akiket alkalmatlanság miatt elutasítottak.⁶⁷

1915-ben már másként mentek a dolgok, mint kezdetben, ugyanis az önkéntesek listáját be kellett nyújtani a honvédelmi minisztériumba, ezután újabb orvosi vizsgálat következett. 1915. március 5-én Haller alezredes a 3. gyalogezred parancsnoka táviratilag arra kérte Nyáryt, hogy egyelőre ne küldjenek több önkéntest a légiókba.⁶⁸ Őt a II. dandár állományába kívánták helyezni a lengyelek, jelentkeznie kellett volna náluk a fronton, miután különleges feladattal bízták volna meg Budapesten.⁶⁹ A magyar hatóságok azonban ezt nem engedélyezték számára, az önkéntesek további jelentkezését beszüntették,⁷⁰ őt is bevonultatták.

Mennyien voltak a magyar légiósok? A megmaradt lengyel külügyi iratok – a bürokratikus ügyintézésnek köszönhetően – nagyon fontos információkkal szolgálnak. Ezek alapján valós számnak fogadhatjuk el a két háború közötti magyar sajtóban említett 400

⁶¹ Borsody-Bevilaqua 1934.

⁶² Magyar fiúk Lengyelország legutóbbi függetlenségi harcában. *Pesti Napló*, 1934. X. 21. 18. o.

⁶³ A budapesti lengyel követség szóbeli jegyzéke a magyar külügyminisztériumnak, 1936. I. 29. A melléklet 45 volt magyar légionista nevét tartalmazza. Archiwum Akt Nowych (a továbbiakban: AAN) Warszawa, Ministerstwo Spraw Zagranicznych (a továbbiakban: MSZ) Pos. RP. w Budapeszcie. t. 140. Másolat. (Lásd a Függelékben!)

⁶⁴ Borsody-Bevilaqua 1934.

⁶⁵ Dąbrowski Jan (1890–1965): történész, a Krakkói Jagiello Egyetem tanára. Az első világháború alatt a Nemzeti Főbizottság katonai főosztályának magyar sajtóreferense. 1935-től a Pázmány Péter Tudományegyetem díszdoktora. A Főbizottság megbízásából sokszor járt Magyarországon. Jelentései a Városi és Megyei Állami levéltárban található Krakkóban, APMWK Kraków, Archiwum NKN 62. jelzetszám alatt.

⁶⁶ Dąbrowski jelentése budapesti újtjáról, 1915. III. 17. APMWK Kraków, Archiwum NKN 62. Másolat.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Haller alezredes levele Nyáryhoz a frontról, 1915. II. 25. *Divéky* 1939. XX. sz., 46–47. o.

⁶⁹ Uo. A különleges feladat valószínűleg az addigi toborzó munka folytatását jelenti.

⁷⁰ Kéziratoss feljegyzés arról, hogy a magyar katonai hatóságok megtiltották a légióba való további toborzást. APMWK Kraków, Archiwum NKN 62. 133. o.

főt, akik közül több mint 300-ról biztosan tudjuk, hogy a frontra került. (Az előbb említett 800 regisztrálthból tudomásunk szerint senki.) Ismeretes egy 45 fős kimutatás, amely tartalmazza a születési helyet, időt, a légiós alegység megnevezését, rendfokozatot, és az 1935-ös magyarországi lakóhelyet.⁷¹ A listában a legfiatalabb az 1899-ben, Veszprémben született Stöger Pál (15 éves 1914-ben) és további 6 fő, akik 1898-ban születtek, míg a legidősebb az Iszkaszentgyörgyön 1884-ben született Kaposy Károly és az 1885-ben Kecskeméten született Desko István.⁷²

Egy másik név szerinti kimutatás 81 főt⁷³ foglal magába. Ezek kitüntetési javaslatok, szerepel benne az előző 45 név. Tudjuk azt, hogy a magyar légionista szövetség 1930-ban 60 nevet terjesztett fel Varsóba,⁷⁴ de azt nem, hogy ez a 60 szerepel-e a 81-ben, ezért a számokat nem adhatjuk össze. Ugyancsak ismert, hogy 1937. augusztus 8-án 37 érdemkeresztet osztottak ki egykori légionistáknak,⁷⁵ s még az év november 11-e, a függetlenség napja alkalmából további 15 főt tüntettek ki. (Bácsi Lajost, Balarsi Lajost, Csernek Györgyöt, Fodor Györgyöt, Kiss Sándort, Kiszela Antalt, Krausz Mihályt, Krausz Imrét, Sumicz Gyulát, Takács Bélát, Takács Sándort, Tompos Mihályt, Vargha Gyulát, Vargha Józsefet, Zubák Ferencet).⁷⁶ 1939 januárjában Polakiewicz őrnagy Budapesten szintén több mint 200 kitüntetési diplomát adott át egykori légionistáknak. Ha a kitüntetettek számához (200 + 15 + 37=252 fő) hozzáadjuk az elesettek számát – a források 40–60 főre vonatkoznak, róluk alább még szólunk –, akkor ez azt jelenti, hogy 292–312 főt kapunk. Mint említettük, 1914 késő őszén egy alkalommal 300-an utaztak ki Galíciába, Suchába. Ez azt jelenti, hogy azokat a tanulókat is kitüntették, akik néhány hét vagy hónap után hazajöttek. Ehhez a számhoz hozzá kell adnunk azokat a volt légionistákat, akik 1920 után az utódállamokban éltek. Romániában 20⁷⁷ (közülük hatot nem sikerült megtalálni⁷⁸), Jugoszláviában 2,⁷⁹ Csehszlovákiában 10 fő.⁸⁰ Így a források alapján 333–344 magyar légionista igazolható.

⁷¹ A budapesti lengyel követ 1936. I. 29-i szóbeli jegyzékének melléklete, 45 kitüntetendő volt magyar légionista nevével és adataival. AAN Warszawa, Pos. RP. w Budapeszczie t. 140. 294–296. o. (Lásd a Függelékben!)

⁷² Teljes neve: Desko István Pál. Eredeti szakmája kovács, a fél lábát elvesztette a harcok során. Orłowski budapesti lengyel követ az 1930-as években meglátogatta Kecskeméten és anyagi helyzetére való tekintettel pénzt adott neki. Varsói levél. *Magyar–Lengyel Kurír*, XXIV. évf. 4–7. sz. 1947. VII. 31.

⁷³ A Függetlenségi Érem és Érdemkereszt Bizottság átírata a budapesti lengyel követnek, 1935. IV. 29. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszczie t. 140. 271–272. o. (Lásd a Függelékben!)

⁷⁴ Vesely Jenő, volt légionista, kir. rendőrfelügyelő levele br. Nyáry Albertnak, 1933. VII. 26. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszczie t. 112. 170–171. o.

⁷⁵ Légionisták beadványa a honvédelmi miniszterhez, 1938 IX. 13. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Honvédelmi Minisztérium Elnökség (a továbbiakban: HM Eln.) A.-938-40805.; *Pester Lloyd*, 1937. VIII. 10. 6. o.

⁷⁶ *Fővárosi Napló*, 1937. XII. 4. 4. o.

⁷⁷ A budapesti lengyel követ átírata a kitüntetési bizottságnak Varsóba, 1935. VII. 1. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszczie t. 140. Másolat.

⁷⁸ A bukaresti lengyel követ átírata a budapesti lengyel követnek, 1935. IX. 28. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszczie t. 140. 289. o.

⁷⁹ A budapesti lengyel követség átírata a belgrádi lengyel követnek és a kitüntetési bizottságnak Varsóba, 1935. VII. 1. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszczie t. 140. 277–278. o. Másolat. (Lásd a Függelékben!)

⁸⁰ A budapesti lengyel követség átírata a prágai lengyel követnek és a kitüntetési bizottságnak Varsóba, 1935. VII. 1. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszczie t. 140. 275–276. o. Másolat. (Lásd a Függelékben!)

Három egymástól független forrás egybehangzóan állítja, hogy 400⁸¹ magyar ment ki a légiókba, tehát további 56–76 fő kitüntetése nem történt meg, vagy erről nem maradtak fenn iratok. Ez utóbbit tartjuk valószínűbbnek, mert 1930-tól (amikor már a 60 nevet felterjesztették Varsóba) 1939-ig (amikor utoljára tüntettek ki őket) elég hosszú az idő arra, hogy ez megtörténjen. A bürokrácia útvesztőit mutatja, hogy a lengyel követség a kitüntetni szándékozott magyarok adatairól hiányos listát adott át a magyar szerveknek. Ezek alapján rendkívül nehezen ment az illetők személyazonosságának megállapítása és lakóhelyük felkutatása. A lengyel követség többször is megsürgette a magyar külügyminisztériumot, mikor mondanának igent a kitüntetendő személyekre, míg a belügyminisztérium arra kérte a külügyminisztériumon keresztül a lengyel követséget, hogy adjon pontos adatokat. Emiatt húzódtott el évekig a folyamat. Jellemző, hogy maga a magyar légionista szövetség sem tudta mennyi a légionisták száma, a szervezet elnöke a belügyminisztériumtól⁸² kívánta ezt megkapni. (Nem kapta meg.)

Az esetelekről a források a következőket mutatják:

1. A *Pesti Napló* szerint (1934) 400 önkéntes magyarból 41 halt hősi halált.⁸³
 2. Mándy Nagy Endre arra hivatkozik cikkében (1937), hogy a lengyel rádióban elhangzott előadás szerint a magyarok 13%-a elesett.⁸⁴
 3. A *Budapesti Hírlap* (1934), ugyancsak a lengyel rádióban elhangzott előadásra hivatkozva 44 elesettet említ.⁸⁵
 4. Dr. Karol Polakiewicz őrnagy, a lengyel Sejm alelnöke 1939-es cikkében 400 légióst említ, akik közül 40 elesett.⁸⁶
 5. A *Néplap* (1936) 600 lengyel és 400 Magyarországon toborzottról ír.⁸⁷
 6. A lengyel külügyminisztérium levéltárában található egy magyar és lengyel nyelvű – dátum és aláírás nélküli – összeállítás, „Magyar hősi halottak Lengyelországban” címmel, amely 60 elesettet említ.⁸⁸
 7. A budapesti lengyel követ 1935-ben kelt egyik jelentésében 60 elesetről jelent.⁸⁹
- A fenti és a korábbi adatokból az következik, hogy a részt vevő magyarok száma lehetett 400⁹⁰, akik közül 40-60 halt hősi halált. Ez 10, illetve 15% (a sebesültek és a hősi halottak összesített száma 1914–1918 között, semmilyen iratban nem szerepel).⁹¹

⁸¹ Lásd a 83., 84. sz. jegyzetet!

⁸² BM átirat a Külügyminisztériumhoz, 1938. II. 14. MOL K 63 Küm. pol.-1938-17/7 -5247. 158. cs.

⁸³ *Pesti Napló*, 1934. X. 21. 18. o.

⁸⁴ Mándy Nagy Endre: Akik vért áldoztak a lengyel szabadságért. *Magyar Külpolitika*, 1937. 7–8. sz. 11–14. o.

⁸⁵ *Budapesti Hírlap*, 1934. X. 20. 2. o.

⁸⁶ Dr. Karol Polakiewicz: Przegląd polsko-węgierski. Organ Towarzystwa i. m. Stefana Batorego, IV. 1. sz. 1939. március 3. o.

⁸⁷ Kertész János: A lengyel légiók magyarjai. *Néplap*, 1936. V. 10.

⁸⁸ AAN Warszawa, Pos. RP. w Budapeszcie t. 97. 200–202. és 220–222. o.

⁸⁹ A budapesti lengyel követ a Külügyminisztérium politikai osztály vezetőjének, 1935. XI. 5. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie t. 97. Másolat.

⁹⁰ Nyáry Albert unokaöccse, Nyáry Pál (1911–1994) két munkájában 600-ra, ill. több mint 600-ra teszi a jelentkezett magyar önkéntesek számát. Dr. Br. Nyáry Pál: Dr. br. Nyáry Albert élete és munkássága. Budapest, 1936. 12. o.; Dr. Br. Nyáry Pál: Bárány Nyáry Albert emlékezete. Budapest, 1937. 18. o.

⁹¹ Malinowski dandártábornok 1914–1916-ból 16 sebesültről tud. CAW Warszawa, W. B. H. t. 400/1872. 26. o. A sebesülési lista szerint 8 különböző században harcoltak magyarok (vezérkari század, 3., 5., 7., 8., 10., 11., 12. század). Azt nem adja meg, hogy ezek a századok melyik egységhez, ill. magasabbegységhez tartoztak.

Meddig, s hányan maradhattak a légiókban? Erre a kérdésre nehéz pontos választ adni. 1917-ben a légiókat feloszlatták. Ekkor a volt Orosz-lengyelországból érkezettek már több mint a felét alkothatták a létszámnak. A németek létrehozták a Polnische Wehrmachtot, ebbe ők léphettek be. A galíciai illetőségűek k. u. k. kötelékben maradva, a Polnische Hilfskorpeban harcoltak tovább. Nem valószínű, hogy német parancsnokság alá akartak kerülni a magyarok, tehát vagy leszereltek, vagy átléptek a közös hadseregbe.⁹² 1917-ben a Kerenszkij-offenzíva után az orosz fronton a harcok megszűntek, ezért az sem kizárt, hogy a légiós magyarokat – közöttük az időközben nagykorúvá váltakat is – átirányították az olasz frontra. Az esetleg a Polnische Hilfskorpében tovább harcoló magyarokat egy másik esemény is arra kényszeríthette, hogy váljanak ki önként vállalt légiós szolgálatukból. A Hilfskorpe egy része 1918. február 14-ről 15-re virradó éjjel átment az orosz oldalra. Volt még közöttük néhány magyar, akik nem követték lengyel bajtársaikat.⁹³ A német hatóságok által internált légiósok között – mert megtagadták az eskü letételét – szintén voltak magyarok, számuk azonban nem ismert.⁹⁴

Kísérletek egy magyar légionista egyesület megalakítására

A volt magyar légionisták az első világháború befejezése után 1930. augusztus 3-án találkoztak először,⁹⁵ és Budapesten megalakították a Lengyel Légionisták Egyesületét.⁹⁶ Elnökükké Miklósi Ferdinándot választották meg. Tudomásukra jutott, hogy a légiósokat Lengyelországban kitüntették, és még ebben az évben 60 magyar nevet továbbítottak Varsóba.⁹⁷ A következő évben alapszabályt alkottak, új vezetőséget választottak. Az új elnök dr. Rátskay Vilmos őrnagy,⁹⁸ alelnök Erdős László százados lett.⁹⁹ Többségük kétkezi munkás (a harmincas években sokan, sokáig munkanélküliek), de akadtak közöttük magasabban pozícionáltak is, például Olesch Jenő,¹⁰⁰ Gresch Zoltán rendőrök,¹⁰¹

⁹² Klein őrnagy, Korkozowicz vezérkari ezredes, Waligóra őrnagy, Iranek vezérkari őrnagy visszaemlékezése a légiós magyarokra. CAW Warszawa, W. B. H. t. 400/1872.

⁹³ A *Dziennik Cieszyński* 1920. I. 1-jei száma a résztvevők elmondása alapján közli.

⁹⁴ Három volt légionista levele Nyáry Albertnek, 1933. VII. 19. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie t. 112. 173. o.

⁹⁵ *Magyar Hírlap*, 1930. V. 6. 9. o.; HL HM Eln. A.-1938-400805.; *Dr. br. Nyáry Pál: A magyar lengyel barátság*. Budapest, 1938. 45. o.

⁹⁶ Kétnyelvű pecsétjükön ez olvasható: Związek Legionistów Polskich – Lengyel Légionisták Egyesülete. (Helyes fordításban Lengyel Légionisták Szövetsége lenne.)

⁹⁷ Vesely Jenő m. kir. rendőrfelügyelő levele Nyáry Albertnek, Budapest, 1933. VII. 26. (Nyáry noha a levél neki szólt, azt átadta a budapesti lengyel követnek.) AAN MSZ Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie. t. 112. 170–171. o.

⁹⁸ Rátskay Vilmosként szerepel a HM Eln.-1933-114881. sz. iratban, hozzátéve, hogy középiskolai tanár, aki illegális úton szerezte tanári oklevelét, és jogtalanul viseli az egyenruhát őrnagyi rendfokozattal.

⁹⁹ További tisztségviselők: titkár Poputh Árpád, jegyző Muntyán Gábor, háznagy Bornemissza Sándor, ügyész dr. Szopkó László, pénztáros vitéz Falvay Gyurián Dezső. Választmányi tagok: Olesch Jenő, Szádeczky Vidor, Varga Gyula, Sierminski János, Gasch Oszkár, Galotschik Imre, Kozsenyi Endre, Kulhavi Mihály, Szivák István, Weiss Kálmán dr.; Oleksák János dr.; Bok Mihály. *Budapesti Hírlap*, 1931. VIII. 31. 18. o.; *Magyarság*, 1931. VIII. 23. 12. o.

¹⁰⁰ *Újság*, 1934. X. 20.

¹⁰¹ *Kőbányai Hét*, 1931. VIII. 21.

Vesely Jenő,¹⁰² Serespataky Jenő m. kir. rendőr felügyelők, Haudek Károly biztosítási tisztviselő,¹⁰³ a fentebb említett Erdős László százados és Rátskay Vilmos őrnagy,¹⁰⁴ Poputh Árpád szolgálaton kívüli hadnagy.¹⁰⁵ Közöttük találjuk a pártalapító Kémeri Nagy Imrét, az 56. számú légionistát.¹⁰⁶ Soraikban további honvédtisztek vagy tiszthelyettesek lehetnek (rendfokozatukról nem szólnak mindig az iratok, és pontos számukat sem ismerjük), munkahelyük alapján feltételezzük, hogy azok lehettek. A HM Katonai nyilvántartóban dolgozott Budapesten Fodor György (sz. 1895-ben Budapesten), Kiszela Antal (sz. 1897-ben Budapesten), Radil Róbert (sz. 1894-ben Budapesten),¹⁰⁷ Csernek György (sz. 1894-ben Debrecenben) pedig a térparancsnokságon, szülővárosában volt alkalmazva.¹⁰⁸

A szervezet első elnökét¹⁰⁹ – aki 1905-től volt igen lelkes és tevékeny alakja a magyar–lengyel kapcsolatoknak (egészen 1948-ig) – a lengyelek kérésére a VKF 2. osztálya leinformálta. Személye elleni kifogást nem tartalmaz az a levél, amelyet ez ügyben Bély Alajos ezredes¹¹⁰ a HM Elnöki A osztály vezetője küldött Mycielski budapesti lengyel követségi titkárnak,¹¹¹ csak sugallja, hogy Miklósi származásával lehet a baj, s a légionisták ügye nem érdemel bizalmat. Ekkor még nem voltak zsidótörvények, ezért úgy véljük ekkor mégsem a származásával volt a gond, hanem a személyével. Miklósi csak a toborzásban vett részt 1914/15-ben, aktív frontszolgálatot az első világháborúban egyáltalán nem teljesített. 1915 februárjában látogatást tett a Kárpátokban harcoló II. dandár 2. gyalogezred parancsnokánál, Haller alezredesnél, melyben az általa toborzott magyarok is harcoltak.¹¹²

1938. május 2-án, Budapesten 25 fő megalakított egy új szövetséget. Elnökké Serespataki Jenő rendőrfelügyelőt, alelnökké Haudek Károly biztosítási tisztviselőt és Erdős László századost, főtitkárrá Poputh Árpád tartalékos hadnagyot választották.¹¹³ Miklósi 1938-ban kérte a BM-től a légionisták neveit és adatait, amit nem kapott meg, helyette újra leinformálták, noha a politikai, bünyügyi és a katonai elhárítás névjegyzékében sem

¹⁰² AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie. t. 112. 170–171. o.

¹⁰³ HL HM Eln. B. 1938-24172.

¹⁰⁴ *Budapesti Hírlap*, 1931. VIII. 31. 10. o.; *Magyarság*, 1931. VIII. 23. 12. o.

¹⁰⁵ HL HM Eln. A.-1938-24172.

¹⁰⁶ A Nemzeti Légionista Párt levele a budapesti lengyel követnek, 1936. VII. 12. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie t. 112.

¹⁰⁷ A lengyel követ szóbeli jegyzékének melléklete, 45 magyar légionista nevét, születési évét és helyét, 1936-os foglalkozását és munkahelyét tartalmazza. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie t. 140. 2–4. o. (Lásd a Függelékben!)

¹⁰⁸ Uo. 1. o.

¹⁰⁹ Miklósi Ferdinánd Leó (1889–1968): nagykereskedő, 1905-től vett részt a magyar–lengyel társadalmi kapcsolatokban. Egyik alapítója és titkára a Magyar–Lengyel Egyesületnek (1912), a toborzás vezetője, kezdeményezője a Magyar–Lengyel Kereskedelmi Kamara megalapításának (1926), a Légionisták Egyesületének alapítója és elnöke (1930), a Magyar Mickiewicz Társaság ügyvezető elnöke, majd titkára. 1944/45-ben a Gestapo foglya. 1945 után a Magyar Újságírók Országos Szövetsége III. szakírói osztályának tagja, a *Dziennik Zachodni* (Katowice) című sziléziai lap budapesti tudósítója, „A Gestapo Fogházviseltek Körének” tagja. MOL R 313 1968/84. Miklósi anyag.

¹¹⁰ Bély Alajos (1889–1946): hivatásos tiszt. A HM Elnöki B osztály vezetője (1932–1936).

¹¹¹ Bély Alajos Mycielski budapesti lengyel követségi titkárnak, 1933. III. 24. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie. t. 112. 162. o.

¹¹² Haller alezredes levele Nyáry Alberthez, 1915. II. 25. *Divéky* 1939. XX. sz., 46–47. o.

¹¹³ Lengyel légionisták egyesület alakítása. 1938. VI. 10. HL HM Eln. A.-1938-24172. Serespataki kijelentette, hogy távollétében választották meg, a tisztséget nem fogja elfogadni.

szerepelt.¹¹⁴ Miklósi személye és a légionisták önálló szervezete ellen volt a Magyar–Lengyel Szövetség elnöke, gr. Szécsényi Károly is.

Már 1930-ban a lengyel külügyminisztérium megállapodott a budapesti lengyel követséggel, hogy a légiósok számára a Magyar–Lengyel Szövetségen belül ajánlott egy kör megalakítása. Ezt ők sem akkor, sem később nem fogadták el, mire a varsói Lengyel Légionisták Szövetsége nem létezőnek nyilvánította a budapesti szervezetet. Minden kapcsolatot megszakítottak Miklóssal.¹¹⁵ 1932-ben közölték vele, hogy a Lengyel Légionisták Szövetsége nevet nem használhatja, és azonnal hagyja abba a légionisták szervezését Magyarországon.¹¹⁶

Ugyanebben az évben Steiner (Lipcsey Steiner) Mihály, a lengyel hadsereg szerződéses századosa, volt magyar légionista Budapestre jött, hogy nyilvántartásba vegye őket.¹¹⁷ A megalakulástól kezdve létezett nézeteltérések ellenére, a magyar szervezet képviselői 1932-től 1939-ig, jelen voltak Lengyelországban az évente megrendezett kongresszuson, ahol tisztelettel és nagybecsüléssel fogadták őket.¹¹⁸ A rendezetlen magyarországi helyzet ellenére a varsói központ kezdettől fogva fenntartotta velük a kapcsolatot. 1933-ban gyűlésükön részt vett Tadeusz Tarczynski vezérkari ezredes, a lódzi IV. hadtest vezérkari főnöke.

Itthon Budapesten is minden év augusztusában összejöttek, de a találkozásra okot adott még Lengyelország másik két nemzeti ünnepe: május 3., az 1791-es Alkotmány, illetve november 11-e, a függetlenség napja. Nagyobb társadalmi életet nem tudtak élni, hiszen többségében szegény, kétkezi munkásemberekből állt a szövetség. Egy részük ráadásul munkanélküli volt.

Azok a tagok, akik a honvédségben szolgáltak, 1936-tól nem vehettek részt sem a szövetség munkájában, sem rendezvényeiken, az „egyesület erkölcsi nívója és tagjainak mentalitása miatt”, áll a honvédelmi miniszter parancsában.¹¹⁹ Ettől függetlenül egy 1928-ban kelt HM elnökségi állásfoglalás szerint, a honvédelmi miniszter engedélye nélkül tiszteknek tilos volt egyesületek alapításában részt venni, amit a Szolgálati Szabályzat is tiltott.¹²⁰ Emiatt a budapesti lengyel követ arra kérte 1937-ben Róder Vilmos tábornokot, honvédelmi minisztert,¹²¹ hogy a népligeti légionista rendezvényen a honvédség két aktív tisztjének,

¹¹⁴ MOL K 63 Küm. pol.-1938-17/7-5247. Mellékelve a nyomozati jelentés.

¹¹⁵ A Lengyel Légionisták Szövetsége elnökségének átirata a budapesti lengyel követnek, 1932. VII. 7. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie. t. 112. Podteczka 6.

¹¹⁶ A Lengyel Légionisták Szövetsége elnökségének levele Miklósinak, 1932. VII. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie t. 112. Podteczka 6. Másolat.

¹¹⁷ A varsói Lengyel Légionisták Szövetségének átirata a varsói külügyminiszternek, 1934. IX. 15. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie. t. 112. Podteczka 6. Másolat.

¹¹⁸ Erdős László százados, a magyarországi lengyel légionisták alelnökének levele a budapesti lengyel követnek, 1932. VII. 15. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie t. 112. Podteczka 6.; Miklósi levele (meghívója) Palóczinak, 1939. VII. 7. MTA Kézirattára, Palóczy Edgár leveleskönyve II. k. A magyar–lengyel barátságért 1925–1940. Budapest, 1940. 80. sz.

¹¹⁹ Az 1936. februári tiszti parancsot idézi HL HM Eln. B.-1938-40805.

¹²⁰ HL HM Eln. B.-1936-103768., a HM Eln. A.-1937-11266. alapszámon.

¹²¹ Róder Vilmos (1881–1969): gyalogsági tábornok, nyugállományból visszahívott honvédelmi miniszter (1936. X. 12–1938. V. 14.).

akik légionisták voltak, Völdy (Völgyi) Nándor és Hain-Hernádi Ferenc századosoknak engedélyezze a részvételt.¹²²

A fent említettek miatt a BM nem hagyta jóvá alapszabályukat. A HM Elnöki A osztálya 1936-ban nem látta jónak, hogy egyesületet alapítsanak a HM erkölcsi támogatása mellett. Az akkori megfogalmazás szerint „államrendészeti szempontból is megfontolandó, mert kétes egzisztenciájú és mindenre kapható egyénekről van szó”.¹²³ Andorka ezredes¹²⁴ a VKF 2. osztály vezetője diplomatikusabban fogalmazta meg tiltó véleményét, amikor azt mondta: „mivel az ügyben a Lengyel–Magyar Szövetség hivatalosan nem fordult a Honvédelmi Minisztériumhoz, az ügy ad acta.”¹²⁵

Az ügy azonban fontosabb volt annál, hogysem napirendre térjenek felette. A külügyminisztériumban értekezletet tartottak a tárgyban, Villani követségi tanácsos, Szécsényi Károly¹²⁶ a Magyar–Lengyel Szövetség ügyvezető alelnöke, Sibrik alezredes, a HM Elnöki B osztály képviselője részvételével. Az a vélemény alakult ki, hogy a Frontharcos Szövetség segítségével alakítsák meg a légionista szövetséget, és helyezték a HM felügyelete alá. Ez annál inkább célszerűnek látszott, mert a lengyelországi szervezetben hivatásos katonák és magas állású állami tisztviselők vettek részt, és így elkerülhetőnek tartották, hogy illetéktelen személyek keressék velük az érintkezést. A légionista szövetség tagja lehetne a Magyar–Lengyel Szövetségnek – vélték az értekezleten –, azonban az nem kívánt segítséget adni a megalakulásához.¹²⁷ A légionisták 1937-ben bepanaszolták¹²⁸ a Szövetséget a HM-ben, így ez az út végképp nem volt járható.

1938-ban az ügy Kánya külügyminiszterig¹²⁹ is eljutott, aki akkor úgy vélte, hogy bármennyire előnyös is a magyar–lengyel kapcsolatok szempontjából a légiósok egyesületbe való tömörítése, mivel csak 100 főről¹³⁰ és nem kívánatos személyekről van szó, a kezdeményezés nem támogatandó.¹³¹ Közben a légiósok Imrédy miniszterelnökhöz is fordultak,

¹²² A lengyel követ levele Röder tábornok, honvédelmi miniszterhez, Budapest, 1937. VIII. 4. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszczie t. 112. 249–250. o. A honvédelmi miniszter válasza nem található az iratok között. Másutt – HM Eln. A.-1938-24172. – Völgyi ny. áll. számvevőszéki aligazgatóként szerepel.

¹²³ HL HM Eln. B.-1936-103768.

¹²⁴ Andorka Rezső (1892–1961): gyalogsági tábornok, 1937. VIII. 1–1939. V. 1-ig a VKF 2. osztályának vezetője.

¹²⁵ HL HM Eln. B.-1936-103768.

¹²⁶ Gr. Széchenyi Károly (1906–1971): nagybirtokos, felsőházi tag, a Magyar Cukorgyárak Egyesületének elnöke, az Alföldi Cukorgyár Rt. vezérigazgatója, a Gyáriparosok Országos Szövetségének ügyvezető igazgatója, a Magyar–Lengyel Egyesületek Federációjának elnöke, amiről 1939. kora őszén lemondott. 1938–1939-ben többször járt Lengyelországban, ahol Beck külügyminiszter, ill. Szembek államtitkár is fogadta. A magyar–lengyel társadalmi kapcsolatok egyik főszereplője. Kezdeményezésére, a Külügyminisztérium kulturális osztályának, valamint a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnak az anyagi támogatásával 1939-ben megjelentette *Lukinich Imre Magyarország története életrajzokban* c. művét. A Magyarországon, lengyel nyelven kinyomtatott könyvet ő adta át személyesen Varsóban a lengyel közoktatási miniszternek. Hory 76/pol. sz. jelentése, 1939. március 12. MOL K 63 Küm. pol.-1939-17/7-1239.

¹²⁷ HL HM Eln. B.-1936-103768.

¹²⁸ HL HM Eln. A.-1937-11266.

¹²⁹ Kánya Kálmán (1869–1945): hivatásos diplomata, külügyminiszter (1933. II. 4–1938. XI. 28.).

¹³⁰ A külügyminiszter csak a minisztériumba a lengyel követségről befolyt kitüntetési javaslatokból gondolta, hogy 100-an vannak, a számuk jóval magasabb volt.

¹³¹ A HM Elnöki A. osztálya Kánya külügyminiszternek, 1938. VI. 10. HL HM Eln. A.-1938-24172.

aki ismételt a külügyminiszter véleményét kérte. Közös álláspontjuk az lett, hogy keresztény nemzeti alapon kell megalapítani a légiósok szervezetét, a HM ellenőrzése alatt, a vezetést pedig tényleges vagy nyugalmazott tisztek kezébe kell adni.¹³²

A lengyeleket is aggasztotta az évek óta rendezetlen helyzet, ezért Orłowski¹³³ budapesti követ 1938. július 28-án felkereste Andorka ezredest, és elpanaszolta, hogy a légionistáknak még mindig nincs szervezetük. A követ szerint Lengyelországnak erkölcsi kötelessége támogatni őket a magyar törvények keretei között, mert Lengyelországért harcoltak, és mert anyagilag szegények. Kifejtette, hogy tudomása szerint az eddigi meg nem alakulás oka Miklósi személye. Javasolta, hogy a megalakuló szervezetnek Serespataki Jenő rendőrfelügyelő legyen a vezetője. Úgy gondolta, hogy a tömörülés az Országos Frontharcos Szövetségen vagy a Magyar–Lengyel Szövetségen belül működhethet.¹³⁴

Noha a május 2-án megalakult szervezet vezetősége már megfelelehetett minden miniszternek, aki idáig érdekelt volt az ügyben, azonban önálló szervezetként alakultak meg, nem valamelyik fentebb említett szervezet keretében, ezért a HM nem láttamozta az alapszabályt.¹³⁵ A BM akkor volt hajlandó elfogadnia az új szervezetet, ha Miklósi nem fog részt venni a vezetésben, és a büntetett előéletűeket kizárják a tagok sorából.¹³⁶ 1938 áprilisában a légionisták 23 fő aláírásával ellátott beadványukban arra kérték a honvédelmi minisztert, hogy vonja vissza 1936-os tiszti parancsát, amellyel megtiltotta a tisztikarnak, hogy a légionisták által szervezett rendezvényeken részt vegyen. A miniszter elutasította a kérést.¹³⁷

A HM Elnökség vezetője, Németh Imre ezredes 1939. január 26-án a légiósok ügyében magához kérte Emisarski vezérkari alezredest,¹³⁸ budapesti lengyel katonai attasét.¹³⁹ Emisarski közölte, hogy követe tudtával, a légionisták varsói vezetése és a lengyel hadsereg-parancsnokság nevében kéri, engedélyezzék a magyaroknak önálló szervezet megalapítását. Az elnökség vezetője ezt elutasította. (A követ szerint az elutasítás káros a magyar–lengyel kapcsolatokra.) Emisarski nem tehetett mást, mint azonnal felkereste Andorka ezredest. Ő azt javasolta neki, hogy kérésével forduljon a honvédelmi miniszterhez.¹⁴⁰ Az elnökség vezetője másnap referálta az ügyet a miniszternek.¹⁴¹ Még ugyan azon a napon tárcaközi értekezletet tartottak a HM Elnöki A osztályán, ahol a következők vettek részt: a miniszterelnökségtől két fő, Németh ezredes a HM elnökség, Andorka ezredes, a VKF 2. o. vezetője, Baranyai Zoltán külügyminiszteri tanácsos és Páskándy belügyminiszteri osztálytanácsos. Kifejezetten Orłowski követ és Emisarski katonai attasé kérésére olyan döntés született, hogy a HM láttamozni fogja (tehát elfogadja) az alapszabályt,

¹³² A honvédelmi miniszter átírata külügyminiszternek és a külügyminiszter átírata a miniszterelnöknek. Uo.

¹³³ Orłowski Leon (1891–1976): hivatásos diplomata, budapesti lengyel követ (1939. V. 15–1941. I. 1.).

¹³⁴ HL HM Eln. A.-1937-796. alapszámon HM Eln. A.-1938-37976.

¹³⁵ HL HM Eln. A.-1938-37240. 1938. VIII. 30.

¹³⁶ A BM átírat a Külügyminisztériumnak, 1939. IX. 28. HL HM Eln. A.-1938-43540.

¹³⁷ HL HM Eln. A.-1938-40805.

¹³⁸ Emisarski Jan (1896–1986): vezérkari alezredes, budapesti katonai attasé (1938. X. 1–1940. IX. 14.).

¹³⁹ Németh Imre (1889–1946): ezredes, a HM Elnökség vezetője (1938. II. 1–1940. XII. 24.).

¹⁴⁰ HL HM Eln. A.-1939-4850.

¹⁴¹ Bartha Károly (1884–1964): hadmérnök, vezérezredes, honvédelmi miniszter (1938. XI. 15–1942. IX. 24.).

és hozzájárul önálló egyesület megalapításához, de előre elhárítanak minden felelősséget azokért a kellemetlenségekért, amelyek az egyesület működésével kapcsolatban a lengyel–magyar viszonyban keletkezhetnek. Feltételül szabták, hogy a légiósok jelenlegi vezetése 3 évig megmaradjon, és Miklósi ne töltsön be semmilyen szerepet, s a követ hasson oda, hogy a légiós szervezet lépjen be a Lengyel–Magyar Szövetségbe. A végleges döntésre a követ kérésére került sor, mert másnap Budapestre érkezett a Sejm alelnöke, a légionista szövetség kiküldötte, Polakiewicz őrnagy.¹⁴²

Az ő jelenlétében alakult meg 1939. január 30-án Budapesten a Magyar Légionisták Köre. Polakiewicz átadta a köztársasági elnök dekrétumát, több mint 200 volt magyar légionista számára, melynek alapján őket Függetlenségi Érdemrenddel, Függetlenségi Kereszttel tünteti ki. Bejelentette, hogy lépéseket fognak tenni azért, hogy a magyar hadirokkantaknak, özvegyeknek és árváknak a lengyel kincstáravidíjat folyósíthasson.¹⁴³ Ez nagyon szép gesztus volt a lengyel állam részéről, aminek a végrehajtására nem maradt idő, mert kitört a második világháború.

A magyar légiósok sorsa az első világháború után

A magyar légionisták történetének felvázolása nem lenne teljes, ha nem szólnánk az első világháború befejezése utáni és a második világháború alatti tevékenységükről. 1920–1921-ben, a szovjet–lengyel háború ideje alatt közülük többen ismét Lengyelország segítségére siettek. Egyesek a cseh–lengyel határt védő lengyel egységekben szolgáltak. (Ezen a frontszakaszon nem volt aktív harci tevékenység.) A háború befejezése után a felvidéki illetőségűeknek már nem Magyarország volt a hazájuk (miután a trianoni békeszerződést időközben aláírták), hanem Csehszlovákia. Hazatérésük után új hazájuk hatóságai hazaárulásért hadbírótság elé állították őket. Levenda Lajost és Obsuth Antalt halálra, 13 volt légióst kettőtől tizenöt évi börtönre ítelt a kassai katonai bíróság. Ők végül a magyar kormány fogolycsere ajánlatának köszönhetően menekültek meg.¹⁴⁴ Nem kizárt, hogy a szovjet–lengyel háború sorsdöntő varsói ütközetében (1920. augusztus 15) is lehettek volt magyar légionisták.¹⁴⁵

1939 nyarán Miklósi 56 volt légionista bajtárssal részt vett az anyaszervezet krakkói kongresszusán.¹⁴⁶ A második világháború kitörése után testületileg felajánlották szolgálataikat Emisarski vezérkari alezredes, budapesti lengyel katonai attasénak.¹⁴⁷ Miklósi to-

¹⁴² HL HM Eln. A.-1939-4850. A másolat csatolva a 7403/1939. ME. IV. aktáról.

¹⁴³ *Dr. Karol Polakiewicz*: Przegląd polsko-węgierski Towarzystwa *Stefafna Batorego*, 1939. IV. 1. sz.

¹⁴⁴ *Gazette de Hongrie* 1934. XI. 10.-i számában Borsody-Bévilaqua Béla cikke (Magyar vér magyar lőszer lengyel földön 1919–1922 között).

¹⁴⁵ A *Gazette de Hongrie* előbb idézett számában közölt cikk szerint „a szovjet lengyel háborúban ezrével részt vettek magyarok, a Podhalanski lövészezredben szolgáltak”. Néhányat megemlít név szerint: Suvik K., az egri érsek segédpüspöke, Benke M. vezérkari százados, Vaszkó M. miniszteri tanácsos, Hunyadi Miklós főhadnagy, Rác Kálmán huszárszázados, Erdős László, a honvédség későbbi századosa, aki 1919–1922-ben a lengyel hadseregben szolgált. Nem gondoljuk, hogy az itt felsoroltak korábban légiósok lettek volna, de okunk van feltételezni, hogy az 1920/21-es szovjet–lengyel háborúban részt vett ismeretlen számú magyar között lehettek magyar légionisták. A kérdés további kutatásokat igényel.

¹⁴⁶ *Magyar–Lengyel Kurír*, 1946. X. 31. 2. o.

¹⁴⁷ Uo.

borzott is embereket, hogy a lengyelek oldalán harcoljanak 1939-ben.¹⁴⁸ 1946-os forrás¹⁴⁹ szerint az alábbi volt légionisták harcolt a lengyelek oldalán: Dzurek Márton, Gáti Róbert, Greischner B. László, Kismóki Károly (az 1933-as lengyel forrásban¹⁵⁰ Kismók-ként szerepel), Kulhavi Mihály, Kovács Dezső, Kovács Károly, Lebi Sándor, Lew Ignác, Mikulecz István. Kismókiról tudjuk, hogy 1939 szeptemberében önkéntesként a Kárpátok előterében esett el a németekkel folytatott harcban,¹⁵¹ míg Gáti Róbert a lengyel földalatti ellenállás tagja volt, elfogták és Mauthausenbe vitték, ott halt meg.¹⁵² Ellenben nem tudjuk, hogy a német forrásokban említett 50-60 magyar között, akiket a szeptemberi hadjáratban elfogtak és agyonlőttek volt-e 1914/18-as légionista?¹⁵³ Ez független dolog volt a rongyos gárdistáktól, akiknek egy része szintén Lengyelországba ment 1939 késő nyarán, hogy a lengyel hadseregbe álljanak be.¹⁵⁴

Történetük utolsó felvonása 1939. szeptember 17-e után kezdődött. Ezekben a napokban Serespataky Jenő és Tarpataki Zoltán rendőrfelügyelők – volt légionisták – a lengyel–magyar határra utaztak Kárpátalján, hogy a beözönlő lengyelek érkezésénél segídkezzenek.¹⁵⁵ A Magyarországon internált lengyel katonaság illegális, Nyugat-Európába irányuló evakuációját azzal segítették, hogy Budapesten átmeneti szállást biztosítottak az evakuálandóknak. Korkozowicz nyugállományú vezérkari ezredes emlékirataiban megemlékezett¹⁵⁶ erről. 1945-ben felújították tevékenységüket, egyesületük működött Magyarországon teljes szovjetizálásának kezdetéig, 1948-ig.

Tevékenységük rekonstruálása a levéltári források hiányosságai miatt nem teljes. A lengyel levéltárak és minisztériumok anyagainak egy részét maguk a lengyelek semmisítették meg 1939-ben, hogy az ne kerüljön idegen kezekbe. Nem így történt. Kerültek iratok német és szovjet kézbe is, (orosz nyelvű feliratok találhatóak egyes aktákon az Új és Legújabb-kori Levéltárban, Varsóban), más részük szétszóródott a világban. Ez a magyar iratokról is többé-kevésbé elmondható.

A megmaradt forrásokból kiderül, hogy egyeseket a dicsőség, a kaland utáni vágy, másokat a romantika vezérelt a légiókba. Bizonyára voltak olyanok is, akiket az idealizmus, másokat a kötelességtudat, a kölcsönös viszonzás érzete sarkallt. Annak a több mint 300 fiatal magyarnak a tette, akiről biztosan tudjuk, hogy megérkeztek Dél-Galíciába

¹⁴⁸ A BM átirata a Külügyminisztériumhoz, 1939. IX. 6. MOL K 63 Küm. pol.-1939-17/7-4438.

¹⁴⁹ *Magyar–Lengyel Kurír*, 1946. X. 31. 2. o.

¹⁵⁰ Waligóra Bolesław őrnagy visszaemlékezése: *Légiós magyarok a 4. gy. e. 8. századában* címmel. CAW Warszawa, W. B. H. t. 400/1872.

¹⁵¹ *Magyar–Lengyel Kurír*, 1947. VII. 32. 11. o.

¹⁵² Uo.

¹⁵³ Baló Zoltán ezredes, a HM 21. osztály vezetőjének jelentése a honvédelmi miniszternek, 1940. VIII. 11. HL HM Eln. 21-1940-45924. A másik forrás szerint Poznan környékén 72 lengyel katonaruhás rongyos gárdistát végeztek ki a németek. *Saly Dezső*: *Szigorúan bizalmas!* Budapest, 1945. 71. o.

¹⁵⁴ Csáky külügyminiszter 5944/112. sz. titkos számjeltávirata Hory követnek Varsóba, 1939. MOL K 64 Küm. res.pol.-1939-17-594. VII. 13.; Hory 6229/163. sz. válasza uo.; Werth vezérkari főnök szigorúan titkos 82476. sz. eln. 5. vkf. átirata az ügyről a Küm-nek, 1939. VII. 19-én, 743-as Küm. alapszámon 651. res. pol; BM átirat a Küm-hoz, 1939. VII. 20. uo. 669. res. pol. Másolat; Kristóffy ideiglenes ügyvivő 6308/175 sz. szigorúan bizalmas számjeltávirata a Küm-nek Varsóból, 1939. VIII. 9. uo. 703. sz. res. pol; Napi jelentés, 1939. VIII. 14. uo. 724 res. pol. sz. uo.

¹⁵⁵ *Magyar–Lengyel Kurír*, 1946. X. 31. 2. o.

¹⁵⁶ *Korkozowicz Jan, ptk. dypl.*: *Wojsko Polskie na Węgrzech 1939–1945*. Wojskowy Instytut Historyczny, Warszawa, Dokumenty i Materiały Sygn. V/21/33. 25. o.

1914 késő őszen, s két századnyian a Kárpátokban harcoltak 1914/15 telén, nem világrengető tett. Ugyanakkor nagyon közel áll a valósághoz, amit Belina Prazmowski volt légiós ulánus ezredes, leMBERGI vajda 1935-ben a légiók budapesti emlékművének felavatásakor mondott „beírtatok magatokat a lengyel történelembe”.¹⁵⁷

FÜGGELÉK

1.

*Malinowski Tadeusz*¹⁵⁸ dandártábornok válasza
Biegański vezérkari alezredesnek, a Hadtörténeti Iroda vezetőjének,
*Rudenska, 1933. április 19.*¹⁵⁹

Kedves Kolléga!

Felhívásotokra a légiók harcaiban részt vett magyarokkal kapcsolatban egyelőre elküldöm a 2. gy. e. 5. századának eredeti létszámkimutatásáról készített másolatot. A mołotkowi¹⁶⁰ csatában szétverték a századot, és a magyarok egész szállítmányát oda osztották be, akik 1914 novemberében érkeztek Zielonába.¹⁶¹

¹⁵⁷ Az emlékművet 1935. márc. 24-én avatták. Lásd *Pesti Hírlap*, 1935. III. 27. A rajta olvasható szöveg magyar és lengyel nyelven: „A szabadságharc és a világháború lengyel légiói emlékére állította 1935-ben a magyar kegyelet.” Ugyanebben az évben a lengyel külügyminisztérium kezdeményezésére az elesett magyar légionistáknak egy emléktáblát, majd a tervet módosítva, emlékművet akartak emelni Lembergben. A Külügyminisztérium Politikai-közgazdasági főosztályvezetőjének átírtára a leMBERGI vajdának, 1935. I. 31. AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie t. 96. 298. o. Az emlékmű ismeretlen okból nem készült el. Belina-Prazmowski vajda szavait lásd: Volt légionisták beadványa a Honvédelmi Minisztériumhoz. HL HM Eln. A-1938-4085.

¹⁵⁸ Malinowski Tadeusz (1888–1980): dandártábornok. Jogi tanulmányokat folytatott Krakkóban. 1914 előtt lengyel paramilitáris alakulatok tagja. Az első világháborúban a lengyel légiókban harcolt (1914–1917). A német internálásból Kijevben és Murmanszkon keresztül Franciaországba szökött, és ott belépett az 1918-ban megszervezett lengyel hadseregbe. 1918 után hivatásos katona. Továbbképző tanfolyamot végzett a katonai főiskolán Varsóban (1922–1924). A VKF első helyettese (1936–1939). 1939-ben a szeptemberi hadjárat során Magyarországra menekült. Az internálásból Franciaországba evakuált, melynek veresége után a lengyel hadsereg egy részével Nagy-Britanniába távozott. Ott a hadügyminisztérium családi gondozó irodájának (1940–1942), majd a művelődési iroda vezetője (1942–1945). A főparancsnok tanácsadó testületének tagja (1945–1947), egészen a nyugat-európai lengyel hadsereg feloszlásáig.

¹⁵⁹ Varsóban a Központi Katonai Levéltárban (Centralne Archiwum Wojskowe) W. B. H. sygn. 400/1782 számú őrzési egység alatt a fenti címmel található 41 visszaemlékezés. A Hadtörténeti Iroda (a Hadtörténeti Intézet megfelelője), 1933. április 20-án, a lengyel légiókban az első világháború alatt szolgált magyar önkéntesekre vonatkozó kérdőívvel fordult a lengyel hadsereg tisztjeihez és főtisztjeihez. Közülük többen igen bő, visszaemlékezés szintű válaszokat adtak. Ezek ma a légiós magyarok történetének egyik legfontosabb forrásai.

¹⁶⁰ 1914. XI. 29.

¹⁶¹ Az akkori Galíciában Zielona nevű község Stanislaw megyében, a nadwórnai járásban található.

A másolatot pontosan, az eredeti hibákkal és írásmódnak megfelelően készítettem, amelyet a 2. gy. e. 5. századának kitüntetése kapcsán kölcsönözték nekem, s ez jegyzetemben megvan. Ha még valamire emlékezni fogok, válaszul a kérdőívre kiegészítésként megírom.

Elnézést kérek a levél formájáért, de falun vagyok rövid szabadságon.

Szívélyes kézfogással
Tadeusz Malinowski s. k.

A II. dandár 2. gy. e. 2. zászlóalj 5. század, az ún. magyar század névsora.

Másolat!

Zielona, 1914. XI. 19.

S.sz.	Rendfokozat	Eredeti írásmód	Helyesen	Foglalkozás
1.	Szd. pk.	Antoni Roztocki	Antoni Roztocki őrmester (lengyel)	
2.	szakaszvezető	Władysław Tytro	Władysław Tytro (lengyel)	mechanikus
3.	szakaszvezető	Kowacz Kalman	Kovács Kálmán	állomásfőnök
4.	őrvezető	Fodor Jerzy	Fodor György	könyvtáros
5.	őrvezető helyettes	Kapornoki Jan	Kapornoki János	bokszoló
6.	őrvezető helyettes	Nowak Franciszek	Novák Ferenc	asztalos
7.	őrvezető helyettes	Tancosz Bolesław	Táncos Béla	atléta
8.		Süc Karol	Szűcs Károly	tanuló
9.		Hirsch Salamon	Hirsch Salamon	hivatalnok
10.		Moritz Mór	Móritz Mór	hivatalnok
11.		Tokay Soltan	Tokaji Zoltán	asztalos
12.		Hirt Karoly	Hirt Károly	vésnök
13.		Majny Józef	Majni József	pincér
14.		Warga Julian	Varga Gyula	asztalos
15.		Polacsek Zygmunt	Polacsek Zsigmond	tanuló
16.		Erős Franciszek	Erős Ferenc	boltoosság
17.		Szabo Leo	Szabó Leó	hivatalnok
18.		Fischer Elemer	Fischer Elemér	könyvkötő
19.		Csuwarski Gustaw	Csuvarszki Gusztáv	asztalos
20.		Baczi Ludwik	Bácsi Lajos	szabó
21.		Barics Andrzej	Barics Endre	boltoosság
22.		Guttan Jan	Guttan János	fodrász
23.		Hajosi Ludwik	Hajósi Lajos	mechanikus
24.		Almassi Szczepan	Almási István	távírdász
25.		Ligeti Jan	Ligeti János	kifutófiú
26.		Sandor Józef	Sándor József	kifutófiú

<i>S.sz.</i>	<i>Rendfokozat</i>	<i>Eredeti írásmód</i>	<i>Helyesen</i>	<i>Foglalkozás</i>
27.		Sebestyen Jenő	Sebestyén Jenő	sofőr
28.		Gotfried Rudolf	Gotfried Rudolf	hentes
29.		Bacor Derső	Bacor Dezső	kőműves
30.		Kowacz Stefan	Kovács István	asztalos
31.		Pécsi Mikołaj	Pécsi Miklós	hivatalnok
32.		Vajać Jakób	Vajas Jakab	szobafestő
33.		Mittaly Julian	Mittaly Gyula	tanuló
34.		Sablics Imre	Szablics Imre	távírdász
35.		Schwarz Ignac	Schwarz Ignác	szabó
36.		Pfeifer Rudolf	Pfeifer Rudolf	szabó
37.		Polakowicz Ernest	Polakovics Ernő	asztalos
38.		Takacz Szczepan	Takács István	tanuló
39.		Lőwinger Karol	Lőwinger Károly	boltossegéd
40.		Drotlef Edward	Drotlef Ede	boltossegéd
41.		Spitzer Jenő	Spitzer Jenő	távírdász
42.		Radl Antoni	Radl Antal	tanuló
43.		Olsak Imre	Olsak Imre	tanuló
44.		Balarci Ludwik	Balarcsi Lajos	könyvkötő
45.		Klemensicz Karol	Klemencsics Károly	szabó
46.		Politzer Andrzej	Politzer Endre	boltossegéd
47.		Fanser Armin	Fanser Ármin	búvár
48.		Lőrinci Zygmunt	Lőrinci Zsigmond	mechanikus
49.		Maday Władysław	Maday László	szanitéc
50.		Gawel Andrzej	Gáwel Endre	vésnök
51.		Uliśka Karol	Hulicska Károly	szabó
52.		Borsodi Juliam	Borsodi Gyula	tanuló
53.		Skandera Ludwik	Szkandera Lajos	vésnök
54.		Dögei Imre	Dögei Imre	villanyszerelő
55.		Lukacs Elek	Lukács Elek	szabó
56.		Was Mikołaj	Vas Miklós	pincér
57.		Sütő Bartalam	Sütő Bertalan	földműves
58.		Portwaj Géza	Pozsvay Géza	szerező
59.		Horwat Ludwik	Horváth Lajos	pék
60.		Kulhawi Michał	Kulhavi Mihály	molnár
61.		Labowsky Jan	Labowszky János	ügynök
62.		Lauricz Rudolf	Laurics Rudolf	boltossegéd
63.		Brick Gustaw	Brick Gusztáv	boltossegéd
64.		Bartek Jan	Bartek János	kifutófiú
65.		Dersko Paweł	Derskó Pál	kovács
66.		Luchi Gustaw	Luchi Gusztáv	boltossegéd
67.		Brandowka Szczepan	Brandovka István	tanuló
68.		Grünwald Szczepan	Grünwald István	boltossegéd
69.		Balog Jan	Balogh János	fodrász
70.		Stöger Paweł	Stöger Pál	boltossegéd
71.		Weis Jenő	Weiss Jenő	tanuló
72.		Krichniak	Krichniak	munkás

S.sz.	Rendfokozat	Eredeti írásmód	Helyesen	Foglalkozás
73.		Sumarna Józef	Szumarna József	pénzügyőr
74.		Warga Józef	Varga József	asztalos
75.		Csepek Jenő	Csepek Jenő	esztergályos
76.		Heksch Ludwik	Heksch Lajos	boltoossegéd
77.		Fridecki Alfred	Fridecki Alfréd	pincér
78.		Krausz Michał	Krausz Mihály	pincér
79.		Kiszela Antoni	Kisela Antal	szerező
80.		Katz Jenő	Katz Jenő	boltoossegéd
81.		Német Józef	Németh József	szabó
82.		Sumitz Gustaw	Sumitz Gusztáv	kifutófiú
83.		Zubak Franciszek	Zubák Ferenc	tanuló
84.		Oringer Wilhelm	Oringer Vilmos	pék
85.		Kalman Wojciech	Kálmán Béla	tanár
86.		Reinhold Miksa	Reinhold Miksa	boltoossegéd
87.		Keller Emil	Keller Emil	szakács
88.		Sarga Władysław	Sárga László	boltoossegéd
89.		Bandoli Władysław	Bandoli László	asztalos
90.		Milanczik Ede	Milancsik Ede	szabó
91.		Milanczik Gustaw	Milancsik Gusztáv	szabó
92.		Baksa Ludwik	Baksa Lajos	kifutófiú
93.		Szabo Paweł	Szabó Pál	szabó
94.		Szombat Ludwik	Szombat Lajos	vésnök
95.		Barabás Franciszek	Barabás Ferenc	tanuló
96.		Pál Jenő	Pál Jenő	asztalos

2.

Tadeusz Malinowski dandártábornok levele

Biegański alezredeshez a Hadtörténeti Iroda vezetőjéhez, Gniezno, 1933. április 28.

Ezredes Úr!

A Hadtörténeti Iroda 1933. IV. 8.-i 899/33 sz. iratára részben már válaszoltam.

Ad.1./ Elküldtem a magyarok létszám kimutatását, akik 1914 novemberében érkeztek és a 2. gy. e. 5. századába nyertek beosztást. Jelenleg kiegészítésként hozzáteszem:

Ad. 2./ Minden egyes légionistának az egységben töltött idejét a nyilvántartási lapjaik alapján meg lehet állapítani, amelyek a Hadtörténeti Levéltárban találhatóak neveikkel együtt, és ezt nem volna nehéz elvégezni.

Ad. 3./ A sebesültek listája alapján egészen biztosan állíthatom, hogy a magyarok részt vettek :

a./ Raranczanál¹⁶² 1915-ben,

b./ Bielgównál¹⁶³ 1915. XI.7-én volt csatákban, a

¹⁶² 1915. VI. 17. A harcban részt vettek: a 42. k. u. k. gyaloghadosztály, a II. lengyel légiós dandár és az ún. Papp Dániel alezredes csoport. Rarancza Kelet-Galíciában Czernowitztól észak keletre található. Ma Ukrajnában.

¹⁶³ 1915. XI. 6/7-i éjjeli csatában a 2. gyalogezred visszavonuló légiósait a német gyalogság tüze mentette meg a teljes pusztulástól, akik az üldöző oroszokat megállították.

c./ Wołczecki¹⁶⁴ harcokban, a
d./ Gruziatyni¹⁶⁵ és az
e./ 1916 júliusi harcokban.¹⁶⁶

Ad.4./ Nem rendelkezem közelebbi információval a névsoron kívül, amelyet mellékelek.

Ad.5./ Személyesen kevéssé ismertem a magyarokat, de hallomásból tudom, hogy rokonszenvnek örvendtek és nagyon jóindulatúan viselkedtek a lengyelekkel szemben.

Ad.6./ A magyarok különböző jelleme és nemzeti másságuk tekintetében, az osztrákokkal szemben mindig kiténtek a lengyelek iránti rokonszenvvel. Légiós tudatuk bizonyítékait nem ismerem, ezek jobbára egyszerű emberek voltak, akiket véleményem szerint többnyire a légiók önkéntes jellege vonzott, mint Lengyelország függetlenségének magas eszméje.

Ad.7./ Nem hallottam róluk, hogy lógósak lettek volna, viszont az elesettek és a sebesültek számából következik, hogy nem sajnálták az életüket.

1. sz. melléklet

Hősi halottak

Hirsch Salamon	7. század	1915. XI. 7.
Varga József	2. zászlóalj	1915. IV. 30.

Sebesültek

Balogh József	8. század	1915. VI. 4.
Németh János	8. század	1915. VI. 4.
Sebestyén Jenő	10. század	1915. VI.13.
Kulhavi Mihály	12. század	1915. VI. 17.
Görög János	7. század	1915. VII. 2.
Sumitz Gyula	10. század	1915. VII. 16.
Grünwald Zoltán	12. század	1915. VIII. 5.
Vaskó Fülöp	3. század	1915. VIII. 8.
Marego Gyula	11. század	1916. VI. 20.
Kiss Sándor	11. század	1916. VI. 20.
Horváth Lajos	10. század	1916. VII. 5.
Krausz Imre	8. század	1915. VI. 3.
Leibi Sándor	8. század	1915. V. 10.
Tóth Béla	vezérkari század	1915. V. 10.
Szita Bertalan	8. század	1915. V. 13.
Almási István	5. század	1914. XII. 22.

¹⁶⁴ 1915-ben párhuzamosan a bielgówi harcokkal Wolczecknél is nagy küzdelem folyt. Ugyanitt 1916. júliusban a Bruszilov-offenzíva idején is elkeseredett harcok voltak. 1915-ben k. u. k. győzelem született. A Styr-folyótól Kostiuchniówkán túlra nyomták vissza az oroszokat. (Wolczeck a Prypjatji mocsaraknál. Ma Fehéroroszországban.) Ezen a frontszakaszon jórészt 1916. július 4-ig, az orosz offenzíva kezdetéig nyugalom volt. Itt csak 1915. december 27-től 1916. január 19-ig folytak harcok.

¹⁶⁵ Lengyel frászmóddal Husiatyń, ma Ukrajnában van. 1916. VI. 19-én a 2. gyalogezred 1. zászlóalj ért el a városhoz. A következő éjszaka a 8. k. u. k. gyalogezred alegységeiben szolgáló csehek átmentek az orosz oldalra. A légiósok a 11. k. u. k. gyalogezred támogatásával megállították az orosz támadást. A várost nem sikerült bevenni. Két nap alatt a 2. légiós gyalogezredből 40-en estek el, 225-en megsebesültek.

¹⁶⁶ A Bruszilov-offenzíva első felének harcairól van szó. Az egyik legnagyobb csata 1916. VI. 4–9-e között zajlott Lucknál, amely orosz győzelmet hozott. VI. 16-án a német és a k. u. k. erők ellentámadása sikertelen volt, a várost nem sikerült visszafoglalni.

3.

*A Függetlenségi Érdemkereszt és Érem Bizottsága a Lengyel Köztársaság követének
Budapesten, Varsó, 1935. április 29.¹⁶⁷*

A mellékletben küldöm a [kitüntetési – V. E. L.] javaslatokat:

		<i>Az iratban</i>	<i>Valószínű helyes írásmód [V. E. L.]</i>
1.	14/9459	Bacsy Lajos	Bácsi Lajos
2.	14/9460	Balarsy Lajos	Balarsy Lajos
3.	14/9461	Balogh Janos	Balogh János
4.	14/9462	Balog József	Balog József
5.	14/9464	Bilak Jan	Bilak János
6.	14/9465	Balogh Jenő	Balogh Jenő
7.	14/9469	Csernek Georg	Csernek György
8.	14/9471	Csoizlinovszky Janos	Csoizlinovszky János
9.	14/9472	Csondek Andrzej	Csondek Endre
10.	14/9473	Csonka Janos	Csonka János
11.	14/9475	Dögel Imre	Dögei Imre
12.	14/9477	Eugen Jenő	Eugen Jenő
13.	14/7278	Fazekas Illes	Fazekas Illés
14.	14/7277	Feier Peter	Fejér Péter
15.	14/9479	Fedor György	Fedor György
16.	14/9482	Gejza Simon	Simon Géza
17.	14/9487	Ilges András	Illés András
18.	14/9489	Jakob Janusz	Jakab János
19.	14/9490	Jakob Janos	Jakab János
20.	14/9492	Kapossi Karoly	Kapossi Károly
21.	14/9493	Kiss Andreas	Kiss András
22.	14/9494	Kiss István	Kiss István
23.	14/9495	Kiss Laszlo	Kiss László
24.	14/9496	Kiss Sandor	Kiss Sándor
25.	14/9491	Kalman Bela	Kálmán Béla
26.	14/9497	Kiszela Antal	Kisela Antal
27.	14/9499	Kovacs István	Kovács István
28.	14/9500	Krausz Mihaly Imre	Krausz Mihály Imre
29.	14/9502	Laurics Ludwik	Laurics Lajos
30.	14/9505	Maroszan Géza	Marosán Géza
31.	14/9506	Maroszan Lajos	Marosán Lajos
32.	14/9470	Csintay Györgye	Csintay György
33.	14/9542	Barics Andrzej	Barics Endre
34.	14/9543	Balogh Ferencz	Balogh Ferenc
35.	14/9817	Boros Andreas	Boros András
36.	14/9544	Csurus Johan	Csűrös András

¹⁶⁷ AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie t. 140. 271–272. o.

		<i>Az iratban</i>	<i>Valószínű helyes írásmód</i> [V. E. L.]
37.	14/9545	Csihó Józef	Csihó József
38.	14/9546	Fischer Elemier	Fischer Elemér
39.	14/9547	Frankel Arnold	Fräkl Arnold
40.	14/9548	Hirt Karoly	Hirt Károly
41.	14/9549	Kiss Gyula	Kiss Gyula
42.	14/9550	Kiss Jenő	Kiss Jenő
43.	14/9552	Kovacs Kalman	Kovács Kálmán
44.	14/9554	Lejbi Szandor	Lajbi Sándor
45.	14/9553	Lebovics Georg	Lebovics györgy
46.	14/9555	Ligeti Jan	Ligeti János
47.	14/9556	Lörmei Zygmund	Lőrmei Zsigmond
48.	14/9558	Milancsik Ede	Milancsik Ede
49.	14/9560	Sárga Władysław	Sárga László
50.	14/9561	Stöger Pál	Stöger Pál
51.	14/9562	Sütő Bertalan	Sütő Bertalan
52.	14/9563	Szabo Leo	Szabó Leó
53.	14/9564	Tänczer Dersö	Tänczer Dezső
54.	14/9565	Weis Eugeniusz	Weis Jenő
55.	14/9566	Weis Zoltan	Weis Zoltán
56.	14/7408	Melega Gyula	Melega Gyula
57.	14/9509	Olsak Janos	Olsak János
58.	14/9510	Pfeifer Rudolf	Pfeifer Rudolf
59.	14/9514	Poják Ferencz	Polyák Ferenc
60.	14/9513	Pohl Lajos	Pohl Lajos
61.	14/9517	Pojdán László	Pordán László
62.	14/9511	Polakovics Gyula	Polakovics Gyula
63.	14/9518	Politzer Andreas	Politzer András
64.	14/9520	Presz Ede	Presz Ede
65.	14/9521	Radil Robert	Radil Róbert
66.	14/9522	Sabastjan Jenő	Sebestyén Jenő
67.	14/9524	Schumitz Gyula	Schumitz Gyula
68.	14/9527	Szombath Lajosz	Szombath Lajos
69.	14/9529	Szabo Istwan	Szabó István
70.	14/9530	Szandor Jakób	Sándor Jakab
71.	14/9528	Szüics Karoly II	Szüics Károly II
72.	14/9532	Takács Bela	Takács Béla
73.	14/9533	Takács Sandor	Takács Sándor
74.	14/9531	Tichy Karoly	Tichy Károly
75.	14/9534	Tokay Zoltán	Tokay Zoltán
76.	14/9535	Tomposz Mihály	Tompos Mihály
77.	14/9540	Varga Gyula	Varga Gyula
78.	14/9538	Varga József	Varga József
79.	14/9537	Vallo Panko	Vallo Panko
80.	14/9539	Warga Józef	Warga József
81.	14/9541	Zubak Franciszek	Zubak Ferenc

Kérem leggyorsabb véleményezésüket. Alapelv: a köztársasági elnök rendelete 1928. I. 19. (Dz. Ust. Nr. 11.28 poz.86 art. 19.)

A Romániában lakó légionisták javaslatait kérem a lengyel követséghez Bukarestbe irányítani.

81. mell.

F. Sakowski szd.
irodavezető

4.

*A budapesti lengyel követség kimutatása
a lengyel légiókban harcolt magyarokról, 1935. VI. 15.¹⁶⁸*

14/9459	Bácsy Lajos, Békéscsaba, Hősök u.10/4
14/9565	Balogh Jenő, Borsod megye
14/9469	Csernek György, Debrecen
14/9475	Dögei Imre, Budapest
14/9477	Eugén Jenő, Budapest
14/9478	Fazakas Illés, Újpest
14/9479	Fodor György, Budapest
14/9492	Kaposi Károly, Iszkaszent [györgy – V. E. L.]
14/9494	Kiss István, Cserháthaláp, Nógrád megye
14/9495	Kiss László, Óvár
15/9496	Kiss Sándor, Budapest
14/9491	Kálmán Béla, Budapest.
14/9497	Kiszela Antal, Budapest
14/9499	Kovács István, Balatonboglár
14/9500	Krausz Imre, Mihály, Kaposvár
14/9502	Laurics Lajos, Kermrud [Körmend? – V. E. L.]
14/9817	Boros András, Nyíregyháza
14/9545	Csyho József, Nyíregyháza
14/9546	Fischer Elemér, Budapest
14/9548	Hirt Károly, Budapest
14/9549	Kiss Gyula, Budapest
14/9555	Ligeti János, Budapest
14/9558	Milancsik Ede, Budapest
14/9561	Stöger Pál, Budapest
14/9563	Szabó Leó, Budapest
14/9564	Tánczer Desző, Budapest
14/9565	Weis Gyula, Budapest
14/7408	Melega Gyula, Budapest
14/9509	Olsak János, Kispeszt
14/9510	Pfeifer Rudolf, Budapest
14/9511	Polakovics Gyula, Budapest
14/9518	Politzer András, Budapest
14/9521	Radil Róbert, Budapest
14/9522	Sebestyén Jenő, Budapest
14/9524	Schumitz Gyula, Budapest
14/9527	Szombath Gyula, Budapest

¹⁶⁸ AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie t. 140. 273–274. o. Az irat első oldalának tetejére kézzel rávezetve: Volt magyar légionisták listája, akik jelenleg Magyarországon laknak. Személyesen kézbesítettem Bélyd ezredesnek azzal a kérdéssel, hogy méltók-e a kitüntetésre (1935. VI. 15.).

14/9528	Szücs Károly II. Jászkísér
14/9532	Takács Béla, Apostag
14/9533	Takács Sándor, Szolnok
14/9531	Tichy Károly, Budapest
14/9534	Tokay Zoltán, Székesfehérvár
14/9535	Tompos Mihály, Székesfehérvár
14/9540	Varga Gyula, Budapest
14/9538	Warga József, Pestszentlőrinc
14/9541	Zubak Ferenc, Budapest

5.

*Mycielski budapesti követségi beosztott átirata a prágai lengyel követségnek,
Budapest, 1935. július 1.¹⁶⁹*

416-a/W/16.

Volt magyar légionisták kitüntetése Függetlenségi Érdemkereszttel és Éremmel

Mell. 1 db lista, 10 javaslat,

1 db másolat.

A Függetlenségi Kereszt és Érdemérem Bizottsága írásban fordult a budapesti követséghez, amelynek másolatát mellékelem, hogy véleményezze a volt magyar légionisták kitüntetési javaslatait, akik a régi Magyarország területéről származnak.

Annak következtében, hogy a kitüntetési javaslatokban szereplő lakáscímek egy része jelenleg Csehszlovákia területén fekszik, a követség azzal a kérelemmel küldi el a javaslatokat, hogy véleményezzék és küldjék vissza egyenesen a bizottságnak Varsóba, Ujazdowska fasor 1. sz. alá, hivatkozással a Bizottság 3610. sz. f. év április 29-én kelt, mellékelt levelére.

A másolatot kapja: a Függetlenségi Érdemkereszt és Érem Bizottsága Varsóban.

[Az irat melléklete az alábbi személyek kitüntetési javaslatait tartalmazta, amelyek nem találhatóak az iratok között.]

1.14/9542	Barics Endre
2.14/9547	Fränkel Arnold
3.14/9554	Lejbi Sándor
4.14/9553	Lebovics György
5.14/9560	Sárga László
6.14/9562	Sütő Bertalan
7.14/9517	Pojdán László
8.14/9520	Presz Ede
9.14/9529	Szabó István
10. 14/9537	Wallo Panko

¹⁶⁹ AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie. t. 140. 275–276. o.

6.

*A budapesti lengyel követség átirata a belgrádi lengyel követséghez,
Budapest, 1935. július 1.¹⁷⁰*

416-a/W/16.

Volt magyar légionisták kitüntetése Függetlenségi Kereszttel és Éremmel.

Mell. 1 db lista, 2 javaslat,

1 másolat.

A Függetlenségi Kereszt és Érem Bizottsága azzal a kéréssel fordult a budapesti követséghez, amelynek másolatát mellékelem, hogy véleményezze a volt magyar lég légionisták kitüntetési javaslatait, akik a régi Magyarország területéről származnak.

Annak következtében, hogy a kitüntetési javaslatokban szereplő lakáscímek egy része jelenleg Jugoszlávia területén fekszik, a követség azzal a kéréssel küldi el a javaslatokat, hogy véleményezék és küldjék vissza egyenesen a bizottságnak Varsóba, Ujazdowska fasor 1. sz. alá, hivatkozással a Bizottság 3610. sz. f. év április 29-én kelt, mellékelt levelére.

A másolatot kapja: a Függetlenségi Érdemkereszt és Érem Bizottsága Varsóban.

[Az irat melléklete az alábbi kitüntetési javaslatokat tartalmazza:]

14/9550

Kiss Jenő

14/9473

Csonka János

7.

*A budapesti lengyel követség átirata a bukaresti lengyel követséghez,
Budapest, 1935. július 1.¹⁷¹*

416-a/W/16.

Volt magyar légionisták

kitüntetése Függetlenségi

Kereszttel és Éremmel.

Mell. 1 db lista, 20 javaslat,

A Függetlenségi Kereszt és Érdemérem Bizottsága átirattal fordult a budapesti követséghez, amelynek másolatát mellékelem, hogy véleményezze a volt magyar légionisták kitüntetési javaslatait, akik a régi Magyarország területéről származnak.

Annak következtében, hogy a kitüntetési javaslatokban szereplő lakáscímek egy része jelenleg Románia területén fekszik, a követség elküldi a javaslatokat azzal a kérelemmel, hogy véleményezék és küldjék vissza egyenesen a bizottságnak Varsóba, Ujazdowska fasor 1. sz. alá, hivatkozással a Bizottság 3610. sz. f. év április 29-én kelt, mellékelt levelére.

A másolatot kapja: a Függetlenségi Érdemkereszt és Érem Bizottsága Varsóban.

[Az irat melléklete az alábbi kitüntetési javaslatokat tartalmazza:]

1./ 14/9462 Balog József

2./ 14/9464 Bilak János

3./ 14/9471 Csoizlinovszki János

¹⁷⁰ AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie. t. 140. 277–278. o.

¹⁷¹ AAN Warszawa, Pos. RP. w Budapeszcie t. 140. 279–280. o.

- 4./ 14/9472 Csondek Endre
 5./ 14/7377 Feier Péter
 6./ 14/9482 Simon Géza
 7./ 14/9487 Ilges András
 8./ 14/9490 Jakab János
 9./ 14/9489 Jakab János
 10./ 14/9493 Kiss András
 11./ 14/9505 Marosán Géza
 12./ 14/9506 Marosán Lajos
 13./ 14/9470 Csintak György
 14./ 14/9543 Balogh Ferenc
 15./ 14/9544 Csurus János
 16./ 14/9552 Kovács Kálmán
 17./ 14/9556 Lörmei Zsigmond
 18./ 14/9514 Poják Ferenc
 19./ 14/9513 Pohl Lajos
 20./ 14/9530 Sándor Jakab

8.

A budapesti lengyel követség kimutatása a lengyel légiókban harcolt magyarokról¹⁷²

Sorsz.	Nyt.sz.	Név	Szüil. idő, hely	Légiós egys.	Rendfok	Lakcím
1.	14/9459	Bácsy Lajos	1890, Gyoma	4. gy.e.	őrv.	Békéscsaba, Hősök u. 10 /40.
2.	14/9460	Balarsy Lajos	1897, Hajdunánás	2. gy.e.	honv.	Hajdunánás
3.	14/9461	Balogh János	1896, Hernádlak	2. gy.e.	honv.	Felsőgalla
4.	14/9465	Balogh Jenő	1897, Hernádlak	2. gy.e.	honv.	Hernádlak, Borsod megye
5.	14/9469	Csernek György	1894, Debrecen	2. gy.e.	honv.	Debrecen, katonai térparancsnokság
6.	14/9475	Dögei Imre	1896, Losonc	2. gy.e.	honv.	Budapest
7.	14/9477	Eugen Jenő	1985, Budapest	2. gy.e.	honv.	Budapest, IX. Ferenc u. 4.
8.	14/9478	Fazekas Illés	1894, Újpest	2. gy.e.	honv.	Újpest
9.	14/9479	Fodor György	1895, Budapest	2. gy.e.	őrv.	Budapest, Katonai nyilvántartó
10.	14/9492	Kapossi Károly	1884, Iszkaszent (györgy - V.E.L.)	2. gy.e.	honv.	Iszkaszentgyörgy
11.	14/9495	Kiss László	1896, Óvár	1. tü.e.	honv.	Óvár

¹⁷² AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie t. 140. 294–296. o. A lengyel követség által 1936. január 29-én átnyújtott 416-a/W/3. sz. szóbeli jegyzék melléklete. Eredeti másolat.

Sorsz.	Nyt.sz.	Név	Szül. idő, hely	Légiós egys.	Rendfok	Lakcím
12.	14/9496	Kiss Sándor	1896, Nagyvárád	2. gy.e.	őrv.	Debrecen, Szappanos u. 23. Id. Budapest, Betlehem u. 13.
13.	14/9491	Kálmán Béla	1995, Várashídvég	2. gy.e.	honv.	Budapest, Fővámplota
14.	14/9497	Kiszela Antal	1897, Budapest	2. gy.e	honv.	Budapest,katonai nyilvántartó
15.	14/9500	Krausz Mihály Imre	1896, Kaposvár	2. gy.e.	őrv.	Kaposvár
16.	14/9502	Laurics Lajos	Körmend	2. gy.e.	honv.	Körmend
17.	14/9545	Csyho József	1897, Nyírháza	2. gy.e.	honv.	Nyírháza
18.	14/9546	Fischer Elemér	1897, Budapest	2. gy.e.	honv.	Honv. Min Budapest
19.	14/9548	Hirt Károly	1896, Budapest	2. gy.e.	honv.	Budapest, Rávlay u. 25.
20.	14/9555	Ligeti János	1897, Budapest	2. gy.e	honv.	Budapest
21.	14/9558	Milancsik Ede	1896, Budapest	2. gy. e.	honv	Budapest, Pipa u.6.
22.	14/9661	Stöger Óál	1899, Pápa–Veszprém	2. gy.e.	honv.	Budapest, Szív u. 54. II. 2.
23.	14/9563	Szabó Leó	1897, Budapest	2. gy.e.	honv.	Pécs, id. Bp.
24.	14/9564	Tánczer (Tánczos) Dezső	1896, Budapest	2. gy.e.	honv	Budapest
25.	14/9565	Weis Jenő (Gyula)	1898, Budapest	2. gy.e.	honv.	Budapest
26.	14/9566	Weis Zoltán	1897, Budapest	1. gy.e.	őrv.	Budapest
27.	14/7408	Melega Gyula	1897, Máramaros-sziget	2. gy.e.	honv.	Budapest, Fővámplota
28.	14/9509	Olsak János	1898, Budapest	2. gy.e.	honv.	Kispest, Wekerle telep, Botond u. 2.
29.	14/9510	Pfeifer Rudolf	1897, Budapest	2. gy.e.	honv.	Budapest, Lujza u.12.
30.	14/9511	Polakovics Gyula	1898, Budapest	2. gy.e.	honv.	Budapest, Baross u.6.
31.	14/9518	Politzer András	1896, Budapest	2. gy.e.	honv.	Budapest
32.	14/9521	Radil Róbert	1894, Budapest	2. gy.e.	honv.	Budapest, katonai nyilvántartó
33.	14/9522	Sabastjan (Sebestyén- V.E.L) Jenő	1895, Budapest	2. gy.e.	honv.	Budapest, Batthyány u. 63.
34.	14/9524	Schumitz Gyula	1897, Budapest	2. gy.e.	honv	Budapest, Szt. István kórház
35.	14/9527	Szombath Lajos	1898, Budapest	2.gy.e	honv.	Budapest, Iley u. 119.

Sorsz.	Nyt.sz.	Név	Szül. idő, hely	Légiós egys.	Rendfok	Lakcím
36.	14/9528	Szücs Károly	1898, Jászkun-Szolnok	2. gy.e.	honv.	Budapest, Losonci u. 3. Jászkísér, Szolnok m.
37.	14/9532	Takács Béla	1897, Apostag	2. gy.e.	őrv.	Apostag
38.	14/9533	Takács Sándor	1890, Colodol sahanadie ¹⁷³	2. gy.e.	honv.	Szolnok
39.	14/9531	Tichy Károly	1896, Budapest	2. gy.e.	honv.	Budapest, Komócsi u. 43.
40.	14/9534	Tokay Zoltán	1896, Földes	2. gy.e.	honv.	Székesfehérvár
41.	14/9535	Tompos Mihály	1897, Szatmár-németi	2. gy.e.	honv.	Székesfehérvár
42.	14/9540	Varga Gyula	1895, Gyöngyös	2. gy.e.	honv.	Budapest, Vaspálya u. 5.
43.	14/9538	Varga József	1895, Üllő	2. gy.e.	honv.	Pestszentlőrinc
44.	14/9539	Varga József	1893, Solonna (Szalonta? V.E.L.)	2. gy.e.	honv.	Pestszentlőrinc, Községháza
45.	14/9541	Zubak Ferenc	1895, Budapest	2. gy.e.	honv.	Budapest

9.

A budapesti lengyel követség a Függetlenségi Érdemkereszt és Érem Bizottságához, Budapest, 1937. április 15.¹⁷⁴

416.a/W/KMN/4

Másolat az akta számára.

A Bizottság 1936. november 28-i 3791. sz. levelére közlöm, hogy a magyar hatóságoktól kapott tájékoztatás szerint a követség nem látja akadályát annak, hogy a következő magyar állampolgár jelöltek megkapják a Függetlenségi Érdemkeresztet vagy Érmét:

1. Balogh János, lakik Felsőgalla
2. Kiss Sándor István, (sz.1986), fémipari munkás, lakik Hajdúháza
3. Kálmán Adalbert, kincstári hivatalnok, Budapest
4. Hirt Károly, vésnök, Budapest
5. (Huba) Melega Gyula, detektív, Budapest
6. Olsák János, munkás, Budapest
7. Pfeifer Rudolf, szabó, Budapest
8. Szócs Károly, Budapest
9. Tihanyi Károly, adószedő, Budapest

A többi jelöltre vonatkozó javaslatok elintézése folyamatban van.

¹⁷³ Valószínűleg elírás.

¹⁷⁴ AAN Warszawa, MSZ Pos. RP. w Budapeszcie t. 140. 305. o. Másolat.

LÁSZLÓ E. VARGA

HUNGARIANS IN POLISH LEGIONS, 1914–1918

Summary

The story of Hungarian volunteers on the eastern front is a peculiar one in the history of World War I. The young men, recruited mostly in Budapest, were sent to the Polish legions that were subordinated to the Austrian-Hungarian Army. These units had been set up by the command No 5872 of the Imperial and Royal Armee Oberkommando on 27 August 1914, and only those could enrol who were not regularly conscripted. The officer corps was made up of Polish-nationality Austrian-Hungarian reserve officers and of active officers transferred from the army. The commander-in-chief was always a Polish-nationality senior officer, too. The commanding language and the uniform, too, was Polish, but they could not have a flag on their own. At the beginning, the legions had included infantry soldiers only, but soon after the units had been set up, the artillery and the cavalry were also started to be organised. On October 1, 1914, the 2nd Brigade, made up of two infantry regiments, arrived in Mukachevo by train. Its task was to stop the Russians from breaking into the Empire through the Uzsok Pass. The legions fought in Subcarpathia, Galicia, and Bessarabia. Some of its units took part of the Battle of Gorlice. In 1915/16, the legions were already three brigade strong, they were at that time operating in the western parts of today's Belarus. In summer 1916, they were fighting against the Brusilov offensive, giving their best and suffering great losses. The legions existed until 1917, when former Russian legion members could enter the *Polnische Wehrmacht* of the German command (in 1918 it had only 5000 men), while the soldiers from Galicia remained under were Imperial and Royal command in the *Polnische Hilfskorpe*. 8000 former legion members enlisted to the unit, though originally it was planned to have only two infantry divisions, and the use of the national flag was also permitted. The reason of the size limitation lied in the fact that although the legions were more than 20,000 strong in 1916, some of the men were interned following the so-called oath crisis in 1917. The soldiers had to swear allegiance to the German Emperor and the Austrian-Hungarian Emperor and King, but some of the men denied to swear the oath.

According to the available sources, one thousand volunteers were recruited from old Hungary, mainly from Budapest. Six hundred of them were Poles living in Budapest, and there were four hundred Hungarians. The Hungarian government allowed covert recruiting until spring 1915. At the withdrawal of the permission, there were eight hundred registered volunteers waiting to travel to the legions, and twice as many had been rejected. Recruiting had been initiated by Baron Albert Nyáry, President of the Hungarian-Polish Association. His aim was to send a whole legion of Hungarians to support the Poles on the front, but the army's general headquarters did not give the permission to that. There were many young men among those enlisting, some were 15-16 year-old pupils. Some of them, not only the pupils, changed their minds during the trip and the five-week-long training and they returned home. Their number is not known. Some came back later, unable to abide the 1914/15 winter in the Carpathians. The number of the soldiers gradually decreased during the years (they received draft calls to the joint army). Those staying held up until February 1918, when the *Polnische Hilfskorpe* was dissolved.

Between 1930–1939, the Polish government awarded the Medal of Independence, the Cross of Independence, and the Legion Cross to every then-registered legion members. The third decoration could be awarded after only three months of service on the front. More than four hundred men received this decoration.

During our research, the available sources helped us to register 529 Hungarian names. Their stories can be studied with the help of officers' reminiscences safeguarded at the Central Military Archives in Warsaw; articles that were published in Hungarian newspapers in the 1930s; documents of the National General Committee at the National Archives in Cracow, documents at the Archives

of Military History (Budapest); and also with the help of the documents of the Ministry of Foreign Affairs (Warsaw), related to the decorations and to the work of the organisation in Budapest. The memory of these Hungarians is safeguarded by the Legion Monument in Népliget, Budapest.

LÁSZLÓ VARGA E.

DES HONGROIS DANS LES LÉGIONS POLONAISES, 1914–1918

Résumé

L'histoire des Hongrois volontaires sur le front de l'Est est un chapitre important des événements de la Première guerre mondiale. Principalement recrutés à Budapest, ces jeunes furent envoyés dans les légions polonaises, subordonnées à l'armée de la Monarchie austro-hongroise, qui furent créées le 27 août 1914 par l'ordre n° 5872 de l'« Armée Oberkommando » impériale et royale. Seules les personnes non soumises au recrutement régulier pouvaient se présenter. Le corps d'officiers des légions se composa d'officiers réservistes austro-hongrois de nationalité polonaise et d'officiers actifs transférés de l'armée. Son commandant en chef fut toujours nommé parmi les officiers supérieurs de nationalité polonaise. La langue de commandement et les uniformes furent polonais. Les légions ne pouvaient pas avoir leur étendard propre. Au début, elles furent uniquement constituées d'unités d'infanterie, mais celles-ci furent vite complétées par l'artillerie et la cavalerie. Le 1er octobre 1914, la 2e brigade constituée de deux régiments d'infanterie arriva à Munkács en train pour repousser la percée russe à Uzsook. Les légions combattirent en Ruthénie subcarpatique, en Galicie et en Bessarabie. Certaines unités furent même présentes à la percée de Gorlice. En 1915–1916, les légions eurent déjà trois brigades et elles opérèrent dans les régions occidentales de la Biélorussie actuelle. En été 1916, elles participèrent aux combats contre l'offensive de Brusilov dans lesquels elles tinrent bon malgré les pertes importantes. Les légions existèrent jusqu'en 1917 lorsque les anciens légionnaires russes purent rejoindre le « Polnische Wehrmacht » placé sous commandement allemand (qui ne compta que 5000 personnes même en 1918). En même temps, le « Polnische Hilfskorpe », qui resta sous commandement impérial et royal, accueillit 8000 anciens légionnaires de Galicie, alors que deux divisions d'infanterie furent prévues. Ce dernier fut également autorisé à utiliser son propre drapeau national. Certes, l'effectif des légions fut encore supérieur à 20 mille en 1916, mais ceux qui refusèrent de jurer fidélité à l'empereur allemand, à l'empereur autrichien et au roi hongrois (« crise de serment » de 1917) furent internés.

Selon les sources disponibles, 1000 volontaires furent recrutés sur le territoire de la Hongrie historique, principalement de Budapest, dont 600 Polonais de Budapest et 400 Hongrois. Le gouvernement hongrois permit le recrutement non public jusqu'au printemps 1915. Au moment du retrait de l'autorisation, 800 volontaires recensés attendirent le départ, mais le double fut jugé inapte au service. C'est le comte Albert Nyáry, président de l'Association Hongrie-Pologne qui prit l'initiative du recrutement. Il voulut envoyer une légion entière constituée de Hongrois pour épauler les Polonais sur le front, mais le haut commandement de l'armée ne donna pas son autorisation. De nombreux jeunes se présentèrent, dont des lycéens de 15 ou 16 ans, parmi lesquels certains (nous ne connaissons pas leur nombre exact) changèrent d'avis après le départ lors de l'entraînement de cinq semaines et finirent par rentrer. D'autres retournèrent au pays, car ils ne supportaient pas l'hiver 1914–1915 dans les Carpates. Leur nombre fut en baisse progressive au cours des années (ils reçurent l'ordre d'appel de l'armée commune). Les autres persévérèrent jusqu'en février 1918, date de dissolution du Corps d'armée auxiliaire polonais.

Entre 1930 et 1939, le gouvernement polonais décora les anciens légionnaires retrouvés et recensés de la Médaille de l'Indépendance, de la Croix de l'Indépendance et de la Croix des légionnaires. Pour cette dernière dont plus de quatre cents furent attribués, trois mois de service sur le front suffirent.

Sur la base des sources disponibles, 529 noms hongrois furent enregistrés lors de nos recherches. Leur histoire fut traitée sur la base des mémoires d'officiers conservés dans les Archives militaires centrales de Varsovie, des articles de la presse hongroise publiés dans les années 1930, des documents relatifs à la création de leur organisation conservés dans les Archives d'Histoire militaire (Budapest) et des documents du Ministère des Affaires étrangères (Varsovie) relatifs à leur décoration et à l'activité de l'organisation de Budapest. Un monument fut érigé à Budapest dans Népliget [Bois populaire] afin de perpétuer leur mémoire.

LÁSZLÓ VARGA E.

UNGARN IN DEN POLNISCHEN LEGIONEN, 1914–1918

Resümee

Unter den Ereignissen des Ersten Weltkriegs, besonders an der Ostfront, nimmt die Geschichte der ungarischen Freiwilligen einen besonderen Platz ein. Die vor allem in Budapest angeworbenen Jugendlichen kamen in die polnischen Legionen, die in der Unterordnung der Armee der Österreichisch-Ungarischen Monarchie kämpften. Die Legionen wurden am 27. August 1914 vom k. u. k. Armee-Oberkommando mit dem Befehl Nr. 5872 ins Leben gerufen. Es konnten sich diejenigen melden, die nicht unter die ordentliche Musterung fielen. Das Offizierskorps wurde von österreichisch-ungarischen Reserveoffizieren polnischer Nationalität und aus der Armee hinübergeleiteten aktiven Offizieren gebildet. Auch der Oberbefehlshaber kam stets aus dem Kreis der Hauptoffiziere polnischer Nationalität. Die Kommandosprache, die Uniform war polnisch, eine eigene Fahne durfte das Korps nicht haben. Anfangs bestand es nur aus Infanterie, aber schon bald nach der Gründung begann die Aufstellung der Artillerie und Kavallerie. Am 1. Oktober 1914 kam die aus zwei Infanterieregimentern bestehende II. Brigade mit dem Zug in Munkács (Munkatsch) an, um den russischen Einfall bei Uzsok (Utschok) abzuwenden. Sie kämpften in der Karpato-Ukraine, in Galizien und in Bessarabien. Einzelne Verbände waren auch beim Durchbruch von Gorlice anwesend. Im Jahre 1915/16 verfügten sie bereits über eine Stärke von drei Brigaden und waren bereits auf den westlichen Gebieten des heutigen Weißrusslands tätig. Im Sommer 1916 finden wir sie in den Gefechten zur Abwendung der Brussilow-Offensive, wo sie – große Verluste erleidend – standhielten. Die Legionen bestanden bis 1917, als die Legionäre, die ehemals russische Untertanen waren, in die unter deutschem Kommando aufgestellte Polnische Wehrmacht übergehen konnten (auch im Jahre 1918 betrug die Stärke nur 5000 Mann), wogegen aus den Legionären galizischer Herkunft das unter dem k. u. k. Kommando verbleibende Polnische Hilfskorps gebildet wurde. Es traten 8000 ehemalige Legionäre ein, obwohl es geplant war, dass das Korps die Größe von zwei Infanteriedivisionen haben wird, und auch die Verwendung der eigenen Nationalfahne wurde genehmigt. Es waren deshalb nicht mehr, weil die Stärke der Legionen im Jahre 1916 zwar über 20 000 lag, aber infolge der sogenannten Eid-Krise im Jahre 1917 die diesen Verweigernden interniert wurden. Der Eid musste auf den deutschen Kaiser und den österreichisch-ungarischen Kaiser und König abgelegt werden, war von einem Teil der Legionäre verweigert worden war.

Auf Grund der auffindbaren Quellen wurden vom Gebiet des historischen Ungarns, insbesondere aus Budapest, 1000 Freiwillige rekrutiert. Von ihnen waren 600 Polen aus Budapest und 400 Ungarn. Die nicht offizielle Rekrutierung wurde von der ungarischen Regierung bis zum Frühjahr 1915 genehmigt. Beim Widerruf der Genehmigung warteten 800 registrierte Freiwillige darauf, ausreisen zu können, und doppelt so viele wurden infolge Ungeeignetheit abgewiesen. Die Rekrutierung wurde von Baron Albert Nyáry, dem Vorsitzenden des Ungarisch-Polnischen Vereins, initiiert, der eine ganze, aus Ungarn bestehende Legion neben der Polnischen an die Front schicken

wollte, was jedoch durch das Armeec-Oberkommando nicht genehmigt wurde. Es meldeten sich viele Jugendliche, unter ihnen 15-16-jährige Schüler. Viele von ihnen – nicht nur die Schüler – überlegten es sich noch vor der Ausreise und im Laufe der fünfwöchigen Ausbildung anders und kamen zurück. Ihre Zahl ist nicht bekannt. Andere wiederum vertrugen den Winter 1914/15 in den Karpaten nicht und kamen heim. Ihre Zahl sank im Laufe der Jahre schrittweise (sie erhielten einen Einberufungsbefehl in die gemeinsame Armee). Diejenigen, die blieben, hielten bis Februar 1918 stand, als das Polnische Hilfskorps aufgelöst wurde.

Zwischen 1930 und 1939 wurden die damals aufgefunden und zusammengeschriebenen Legionäre von der polnischen Regierung mit einer Unabhängigkeitsmedaille und einem Unabhängigkeitskreuz ausgezeichnet. Für das Letztere genügte ein Frontdienst von drei Monaten. Die Zahl der mit einem Unabhängigkeitskreuz Ausgezeichneten beträgt mehr als vierhundert.

Auf Grund der im Laufe unserer Forschungen aufgefundenen Quellen wurden 529 ungarische Namen registriert. Die Grundlage für die Aufarbeitung ihrer Geschichte bilden die im Zentralen Militärarchiv in Warschau aufbewahrten Offizierserinnerungen, die in den 1930er Jahren in der ungarischen Presse erschienenen Artikel über sie, die Dokumente über ihre Gründung im Nationalen Hauptkomitee des Staatsarchivs in Krakau sowie im Militärgeschichtlichen Archiv in Budapest und die Urkunden im Außenministerium (Warschau) über die Auszeichnungen und den Betrieb der Organisation in Budapest. Ihr Andenken wird von dem Legionärsdenkmal im Népliget (Volkspark) in Budapest gewahrt.

ЛАСЛО ВАРГА Е.

ВЕНГРЫ В ПОЛЬСКИХ ЛЕГИОНАХ, 1914–1918 ГГ.

Резюме

В событиях первой мировой войны, на ее восточном фронте особое место занимает история венгерских добровольцев. Молодежь, завербованная главным образом в Будапеште, направлялась в польские легионы, воевавшие в подчинении армии Австро-Венгерской Монархии, которые были сформированы на основании приказа 5872 от 27 августа 1914 года Верховного Командования Кайзеровской и Королевской армии. Туда могли поступать молодые военнообязанные, не попавшие по обычному призыву на службу. Офицерский состав составляли офицеры запаса - поляки и переведенные из армии активные офицеры. Главнокомандующим был также всегда старший офицер польской национальности. Официальный язык и военная форма были также польскими, однако своего польского знамени у них не было. В начале эти воинские части состояли только из пехоты, но уже вскоре после их формирования стали формировать артиллерию и кавалерию. Первого октября 1914 года по железной дороге в Мункачево приехала Вторая дивизия в составе двух пехотных полков для отражения наступления русских. Бои шли в Закарпатьи, Галиции, Бессарабии. Некоторые воинские части участвовали также и в прорыве при Горлице. В 1915–1916 годах они располагали уже силами в три бригады и действовали на западных территориях нынешней Белоруссии. Летом 1916 года они участвуют в боях, отражающих наступление Брусилова, они несут большие потери, но продолжают сражаться. Эти легионы существовали до 1917 года, когда легионеры, находившиеся в подчинении русских, смогли перейти в Польский Вермахт, сформированный под немецким командованием, (в 1918 году их численность составляла всего 5000 человек), в то время как в сформированный польский корпус помощи, оставшийся под кайзеровским и королевским командованием, вступило 8000 легионеров, хотя он планировался лишь масштабом двух пехотных дивизий.

Здесь было разрешено и пользование собственным национальным знаменем. Численный состав был не больше потому, что (хотя число легионеров в 1916 году превышало 20 000 человек) в 1917 году в результате кризиса в связи с присягой, те, кто отказались принести присягу, были интернированы. Эту присягу нужно было принести немецкому императору и австро-венгерскому императору и королю, от чего часть поляков отказалась.

На основании имеющихся источников на территории исторической Венгрии и главным образом в Будапеште было завербовано 1000 добровольцев. Из них 600 человек были поляки, проживавшие в Будапеште, а 400 человек – венгры. Непубличную вербовку в армию венгерское правительство разрешило до весны 1915 года. До отмены разрешения 800 взятых на учет добровольцев ожидало разрешения на выезд, и вдвое больше этого были признаны негодными на службу. Барон Ньари Альберт, председатель венгерско-польского общества, хотел направить на помощь полякам целый легион, состоящий из венгров, но главное командование армии этого не разрешило. Добровольцами вызвалось много молодых, в том числе учащиеся 15–16 лет. Многие из них, в том числе не только учащиеся, уже во время пятидневной боевой подготовки и в ходе поездки в войска передумали и вернулись домой. Число их нам не известно. Другие не выдержали карпатской холодной зимы 1914–1915 года. С течением лет число их постепенно уменьшалось. (Они были призваны в общую армию). Те, кто остались служить, держались до февраля 1918 года, когда Польский Подсобный Корпус был распущен.

В период 1930–1939 годов правительство Польши наградило выявленных и переписанных в то время легионеров Медалью за Независимость и Крестом Независимости, а также Крестом Легионера. Для последнего было достаточно трехмесячной службы на фронте. Количество этих награжденных было более чем четыреста человек.

В ходе наших исследований на основании обнаруживаемых источников было зарегистрировано 529 венгерских фамилий. Основой разработки их истории послужили сохранившиеся в Центральном Военном Архиве Варшавы воспоминания офицеров, посвященные им статьи, опубликованные в венгерской печати, документы Главного Национального Комитета, имеющиеся в Государственном Архиве в Кракове, а также документы, связанные с образованием и работой их организации, с их награждением, хранящиеся в Военно-Историческом Архиве Венгрии (Будапешт), и документы министерства иностранных дел о награждении героев (Варшава) и о работе Будапештской организации. В память этим героям был воздвигнут в народном парке Неплигет Памятник Легионерам.